

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Fabčič

Vpeljava standarda ISO 14001 v podjetje Toyota Center
Ljubljana d.o.o.

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Fabčič

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Vpeljava standarda ISO 14001 v podjetje Toyota Center
Ljubljana d.o.o.

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Vpeljava standarda ISO 14001 v podjetje Toyota Center Ljubljana d.o.o.

V diplomski nalogi predstavljam mednarodni okoljski standard ISO 14001, opredeljen kot normativni okoljski akt, ki organizaciji omogoča, da z njegovo pomočjo uredi okoljevarstveno področje. Poleg tega standard ISO 14001 prek svojih zahtev posameznika spodbudi, da začne razmišljati o svojem odnosu do okolja. V okviru vzgojno-izobraževalnega procesa ima podobno nalogo kot ISO 14001 program Ekošola kot način življenja, ki mlade spodbuja k razvoju odgovornega odnosa do okolja. Standard ISO 14001 in program Ekošola kot način življenja predstavljam tako s teoretičnega kot tudi praktičnega vidika. V proces uvajanja standarda ISO 14001 in vzpostavljanja sistema ravnanja z okoljem sem bila aktivno vključena v okviru svoje zaposlitve v podjetju Toyota Center Ljubljana d.o.o. Skladno z zavezanostjo izpolnjevanja okoljske politike podjetja, ki poseben poudarek namenja širjenju in spodbujanju okoljske osveščenosti, pa sem imela možnost sodelovanja v programu ekošole.

Ključne besede: standard ISO 14001, okolje, sistem ravnanja z okoljem, ekošola

Introducing the ISO 14001 standard in the Toyota Center Ljubljana d.o.o.

In diploma thesis I am presenting the international environmental standard ISO 14001 defined as a normative environmental document with the help of which the company can take care of the environmental field. Besides that standard ISO 14001 through its demands encourages the individual to start thinking about its attitude towards the environment. Within the educational process the same role as ISO 14001 is taken over by a program Ecoschool as a way of life, which encourages young people to develop responsible attitude towards the environment. I am presenting standard ISO 14001 and program Ecoschool as a way of life from theoretical as well as from practical point of view. Within my employment in the company Toyota Center Ljubljana d.o.o. I was actively involved in the process of introducing the ISO 14001 standard and establishing the environmental management system. In accordance with a commitment to compliance with company environmental policy, with special emphasis on the dissemination and promotion of environmental awareness I had the opportunity to participate in the ecoschools program.

Key words: standard ISO 14001, environment, environmental management system, ecoschool

KAZALO

1	UVOD	6
2	METODOLOŠKI OKVIR	9
2.1	Raziskovalna teza	10
3	PREDSTAVITEV STANDARDA ISO 14001	11
3.1	Okoljska politika.....	13
3.2	Planiranje	14
3.2.1	Okoljski vidiki	14
3.2.2	Zakonske in druge zahteve	15
3.2.3	Okvirni in izvedbeni cilji.....	15
3.3	Izvajanje in delovanje	16
3.3.1	Viri, vloge, odgovornosti in pooblastila.....	16
3.3.2	Kompetentnost, usposabljanje in zavedanje.....	17
3.3.3	Komuniciranje	17
3.3.4	Dokumentacija	18
3.3.5	Obvladovanje dokumentov	18
3.3.6	Obvladovanje delovanja.....	19
3.3.7	Pripravljenost in odziv na izredne razmere	19
3.4	Preverjanje	20
3.4.1	Nadzorovanje in merjenje	20
3.4.2	Ocena ustreznosti	20
3.4.3	Neskladnosti, korektivni in preventivni ukrepi.....	21
3.4.4	Obvladovanje zapisov	21
3.5	Notranja presoja	21
3.6	Vodstveni pregled.....	22
3.7	Certifikacija sistema.....	22
4	RAZLOGI ZA UVAJANJE STANDARDA ISO 14001.....	24
5	TOYOTA IN OKOLJE	25
5.1	Toyota Way	27
6	PREDSTAVITEV PODJETJA TOYOTA CENTER LJUBLJANA D.O.O.....	29
7	POSTOPEK UVAJANJA STANDARDA ISO 14001 V PODJETJE.....	30
7.1	Časovni okvir uvedbe standarda	31

7.2	Določitev odgovornosti	31
7.3	Okoljska politika podjetja	32
7.3.1	Okoljska politika skupine Toyota Adria d.o.o.....	32
7.3.2	Nova zemeljska listina družbe Toyota.....	32
7.3.3	Toyota Europe okoljevarstvena politika	33
7.4	Planiranje	34
7.4.1	Okoljski vidiki	34
7.4.2	Zakonske in druge zahteve	35
7.4.3	Okvirni in izvedbeni cilji.....	37
7.5	Izvajanje in delovanje	37
7.5.1	Viri, vloge, odgovornosti in pooblastila.....	37
7.5.2	Kompetentnost, usposabljanje, zavedanje.....	38
7.5.3	Komuniciranje	38
7.5.4	Dokumentacija in obvladovanje dokumentov	39
7.5.5	Obvladovanje delovanja.....	41
7.5.6	Pripravljenost in odziv na izredne razmere	42
7.6	Preverjanje	43
7.6.1	Nadzorovanje in merjenje	43
7.6.2	Ocena ustreznosti	43
7.6.3	Neskladnosti, korektivni in preventivni ukrepi.....	43
7.6.4	Obvladovanje zapisov	46
7.7	Notranja presoja	46
7.8	Vodstveni pregled.....	46
7.9	Postopek certifikacije.....	48
8	EKOŠOLA	49
8.1	Predstavitev ekošole	49
8.2	Program ekošol	50
8.3	Ekošola in Toyota	51
8.3.1	Ekošola in TCL.....	52
9	ZAKLJUČEK.....	53
10	LITERATURA	56

1 UVOD

»Vsakdo izmed nas ima pravico dihati čisti zrak, piti čisto vodo in živeti v zdravem in čistem okolju« (Ustave RS, 72. člen).

Okolje je temeljni vir, na katerem so osnovane vse družbe; vsi ljudje, vsako gospodarstvo in s tem vsaka država je namreč odvisna od okolja. Okolje je vir energije in snovi, potrebnih za življenje, hkrati pa sprejema emisije in odpadke, ki so posledica človekovih dejavnosti (Plut 2004, 157). Posledica sodobnega načina življenja je vse večja globalna onesnaženost in čezmerno izčrpavanje naravnih virov, kar že povzroča motnje naravnih sistemov. Svetovno prebivalstvo se je od leta 1950 povečalo za šestkrat in s svojimi potrebami po osnovnih surovinah in storitvah začelo presegati zmogljivosti Zemlje. V istem obdobju se je svetovna poraba vode potrojila (Plut 2004, 157). Onesnaževanje, ki se širi z zračnimi in vodnimi tokovi, postaja globalno. Prav zato, ker škodljivi vplivi in učinki niso le lokalne narave, temveč so množični in spreminjajo okolje ter moč narave v njenih planetarnih razsežnostih, lahko govorimo o krizi okolja (Lah v Tarman 1994, 135).

Na podlagi zavedanja vse večje globalne onesnaženosti in problematike, ki jo prinašajo podnebne spremembe, so države leta 1997 sprejele Kjotski protokol, ki predvideva zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov. Ta pomemben dogodek na področju varovanja okolja pomeni začetek organiziranega in usklajenega delovanja v boju proti podnebnim spremembam. Države so začele uvajati razne ukrepe za zmanjševanje obremenjevanja okolja, ki večinoma temeljijo na vse strožjih zakonskih predpisih.

Za mednarodni standard ISO 14001 bi lahko rekli, da je orodje, ki želi pripraviti zaposlene do tega, da bodo v podjetjih ustrezno ravnali z okoljem. Prvo slovensko podjetje, ki je doseglo standard ISO 14001, je podjetje TUBA EMBALAŽA d.o.o. Standard je certificiralo na začetku leta 1997, kar je manj kot eno leto po dejanski izdaji standarda (Strašek 1998, 6).

Avtomobilska industrija je eden večjih onesnaževalcev okolja. Motorna vozila namreč pomembno vplivajo na okolje v celotnem življenjskem ciklusu vse od faze načrtovanja vozila, njegove izdelave, uporabe na cesti in na koncu razgradnje.

Toyota je s preko 8,8 milijona prodanimi vozili leta 2006 eden največjih proizvajalcev avtomobilov na svetu, hkrati pa je bila na seznamu 500 največjih globalnih korporacij, ki jih je objavila ameriška revija Fortune, uvrščena med deset največjih (Toyota Adria d.o.o. 2009b). Okoljevarstvena politika je v Toyoti del širše vizije trajnostnega razvoja. Toyotin cilj je izdelati vozilo z ničelno emisijo. To je vozilo, ki pri procesih izdelave, vzdrževanja in uporabe ne bi pustilo škodljivega vpliva na okolje in družbo. Standard ISO 14001 je eden od korakov k uresničevanju tega cilja.

Toyota Adria, ki je uvoznica za države nekdanje Jugoslavije, je leta 2007 začela z aktivnostmi za vpeljavo sistema ravnanja z okoljem ISO 14001. K zavezi za pridobitev certifikata je pristopilo 47 Toyotinih trgovcev iz petih držav: Slovenije, Srbije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Črne gore. Med njimi je tudi podjetje Toyota Center Ljubljana d.o.o. Po uspešnem usposabljanju in izpolnjevanju standardov je Toyota Adria prejela skupinski certifikat ISO 14001: 2004 konec septembra 2008 (Toyota Adria d.o.o. 2009f).

Za pridobitev standarda se odločajo predvsem podjetja iz dejavnosti, ki vsaj potencialno predstavljajo večje tveganje za prekomerno onesnaževanje okolja. Vprašamo pa se lahko, ali sama uvedba okoljskih standardov v podjetje že zagotavlja, da zaposleni vzpostavijo pravilen odnos do okolja. Po besedah Kirna (Kirn 2004, 63) namreč na ravnanje ljudi z naravo vpliva njihova okoljska zavest in to, kakšne vrednote vidijo v njej. Sistema, ki ne deluje zgolj zaradi pravil, ampak temelji na odgovornem odnosu ljudi do okolja, pa ni mogoče uvesti od danes do jutri.

Tako kot naj bi bila skrb za okolje sestavni del podjetniške strategije, je okoljska vzgoja pomemben sestavni del splošne vzgojno-izobraževalne strategije. Kar je za podjetje ISO 14001, je za okoljsko izobraževanje in ozaveščanje na šolski ravni projekt Ekošola kot način življenja. Z mednarodno primerljivo metodologijo namreč

uvaja zakonitosti in pravila trajnostnega razvoja v vzgojno-izobraževalni sistem. Na ta način mladi pridobijo odgovoren odnos do narave in okolja (Pavšer 2006, 35–37).

2 METODOLOŠKI OKVIR

Diplomsko delo je razdeljeno na dva dela. V prvem, teoretičnem delu bom z uporabo analize primarnih in sekundarnih virov najprej predstavila standard ISO 14001 in njegov nastanek, temu pa bodo sledile splošne zahteve ter razlogi za njegovo uvajanje.

V drugem, praktičnem delu bom najprej opisala Toyotin odnos do okolja in predstavila podjetje Toyota Center Ljubljana d.o.o. (TCL). V nadaljevanju bom opisala postopek uvajanja standarda ISO 14001 v TCL po splošnih zahtevah standarda ISO 14001. V praktičnem delu bom uporabila študijo primera, pri čemer pa zaradi zaupne narave internega gradiva tega ne bom priložila.

V proces uvajanja standarda ISO 14001 sem bila aktivno vključena v okviru svoje zaposlitve v podjetju kot pomočnik vodij sistema ravnanja z okoljem. V tem času sem vzpostavila celotno dokumentacijo ISO 14001 in sodelovala na vseh notranjih in zunanjih presojah. Po prejetju certifikata ISO 14001 pa sem prevzela vlogo vodje sistema ravnanja z okoljem v poslovni enoti BTC.

V skladu s svojo okoljsko politiko, ki se med drugim zavzema za razvijanje znanja o okoljevarstvu in za pospeševanje okoljevarstvenega osveščanja, podjetje TCL aktivno sodeluje v projektu Okolje in inovacije. Skupaj z izbrano ekošolo v svoji lokalni skupnosti razvijamo in uvajamo inovativne okoljske projekte. V sklopu sodelovanja na projektu sem imela možnost vpogleda v samo delovanje ekošole in ugotovila, da je za razvijanje okoljske ozaveščenosti otrok ta pomembna toliko, kot je standard ISO 14001 pomemben za zaposlene v podjetjih. V sklopu drugega dela diplomske naloge bom zato predstavila tudi delovanje programa Ekošola kot način življenja in projekta Okolje in inovacije.

2.1 Raziskovalna teza

Standard ISO 14001 je normativni okoljski akt, ki organizaciji omogoča, da z njegovo pomočjo uredi okoljevarstveno področje. Organizacija lahko na novo vzpostavi okoljevarstveni sistem ali ustrezno nadgradi že obstoječega. Poleg tega standard posameznika spodbuja, da razvije odgovoren odnos do okolja. V okviru vzgojno-izobraževalnega procesa podobno vlogo pripišemo programu Ekošola kot način življenja.

3 PREDSTAVITEV STANDARDA ISO 14001

Mednarodna organizacija za standardizacijo (ISO) je svetovna zveza nacionalnih organov za standarde, ki je bila ustanovljena leta 1947. Z razvojem mednarodnih standardov in premostitvijo razlik med zakonodajami različnih držav poskuša pospešiti mednarodno trgovanje. Mednarodne standarde pripravljajo tehnični odbori ISO v sodelovanju z mednarodnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami. Serijo standardov ISO 1400 so zasnovali z namenom pomagati podjetjem, da bi se začela aktivno ukvarjati z okoljevarstveno problematiko. ISO 14001 naj bi omogočil primerjavo ravnanja z okoljem ne glede na dejavnost oziroma velikost podjetja in uveljavil enotne definicije in specifikacije (Biber 2005, 68–69).

Evropski standard obstaja v treh izvirnih izdajah, in sicer nemški, angleški in francoski. Izdaje v drugih jezikih, ki jih članice CEN (Evropski komite za standardizacijo) prevedejo in izdajo, veljajo kot uradne izdaje. Članice CEN so nacionalni organi za standarde Avstrije, Belgije, Cipra, Češke, Danske, Estonije, Finske, Francije, Grčije, Irske, Islandije, Italije, Latvije, Litve, Luksemburga, Madžarske, Malte, Nemčije, Nizozemske, Norveške, Poljske, Portugalske, Slovaške, Slovenije, Španije, Švedske, Švice in Združenega kraljestva (ISO 2005, 1).

Standardi serije ISO 14001:

- Sistem ravnanja z okoljem (Environmental Management System – EMS): 14001, 14002, 14004;
- Presoja okolja (Environmental Auditing – EA): 14010, 14011, 14012. Standard vključuje navodila za presojo;
- Vrednotenje učinkov ravnanja z okoljem (Environmental Performance Evaluation – EPE): 14031. Standard vključuje navodila za vrednotenje učinkov na okolje;
- Okoljsko označevanje (Environmental Labeling – EL): 14020, 4021, 14022, 14023, 14024, 14025. V skladu z enotnimi merili so izdelki in njihovi učinki na okolje ustrezno označeni;
- Ocenjevanje življenjskega cikla (Life Cycle Assessment – LCA): 14040, 14041, 14042, 14043. Ocena življenjskega cikla zajema opis izdelka s stališča

njegovih vplivov na okolje od proizvodnje do konca življenjske dobe (Spahič 2005, 27).

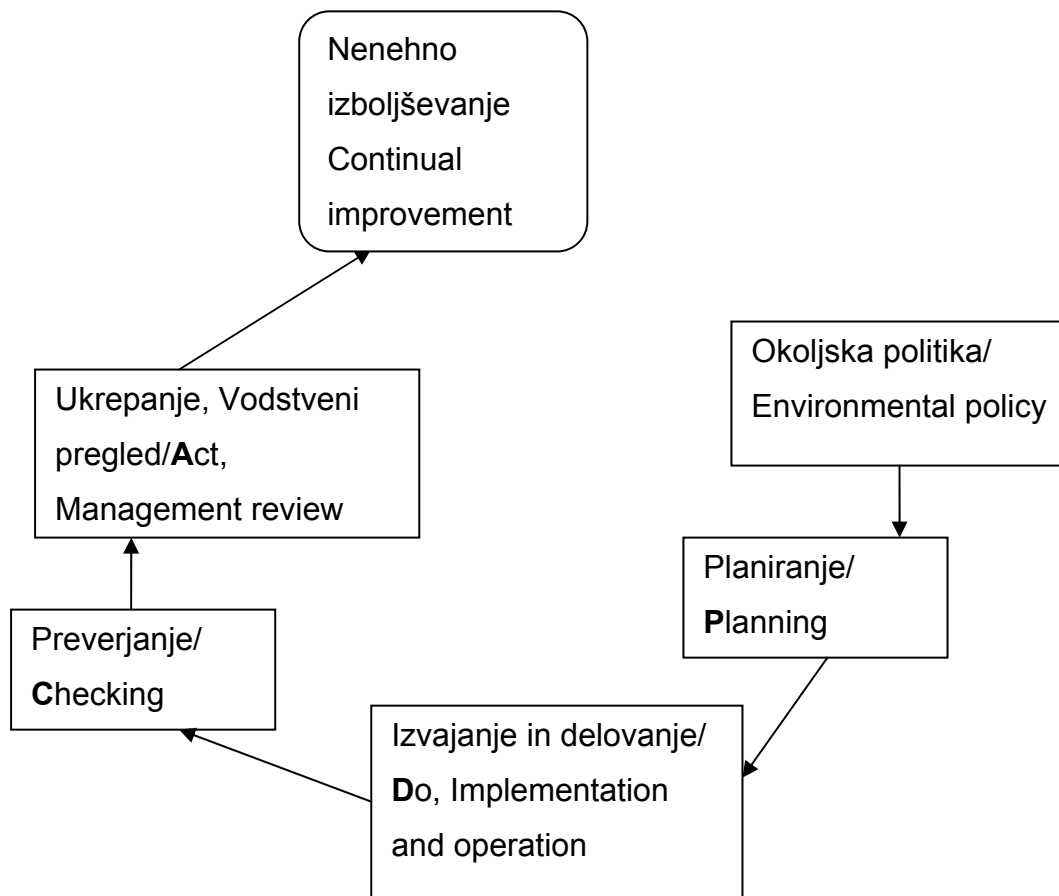
ISO 14001 je bil objavljen 1. oktobra 1996, revizija prvotne izdaje standarda pa je izšla 15. novembra 2004. Slovenska različica standarda je bila sprejeta leta 1997, druga različica pa leta 2005. Mednarodni standard določa zahteve za sistem ravnanja z okoljem, ki organizaciji omogoča razviti in izvajati politiko in cilje, ki upoštevajo zakonske zahteve. Nanaša se na tiste okoljske vidike, ki jih organizacija prepozna v svojem delovanju in jih lahko obvladuje oziroma nanje vpliva. Uporabi se lahko v proizvodnih in storitvenih organizacijah, v upravnih telesih na državni ravni in lokalnih skupnostih, v bankah in zavarovalnicah ter drugod. Obseg uporabe je odvisen od okoljske politike organizacije, narave njenih dejavnosti, proizvodov in storitev, lokacije in razmer, v katerih deluje. Poleg izpolnjevanja zakonskih zahtev obsega tudi uravnavanje stroškov, učinkovito izkoriščanje virov, preprečevanje onesnaženja ter odzivanje na zahteve in pričakovanja poslovnih partnerjev podjetja, lastnikov in druge zainteresirane javnosti (Kaker 2008).

Standard ISO 14001 zahteva delovanje na podlagi PDCA metodologije: planiraj-izvajaj-preveri-ukrepaj (Plan-Do-Check-Act). Metodologijo imenujemo tudi Demingov krog (Vujoševič 2006, 79).

Glavne značilnosti te metodologije so:

- planiraj: vzpostavi cilje in procese, ki so potrebni za doseganje rezultatov, v skladu z okoljsko politiko organizacije;
- izvajaj: izvajaj procese;
- preveri: nadzoruj in meri procese glede na okoljsko politiko, okvirne in izvedbene cilje, zakonske in druge zahteve ter poročaj o rezultatih;
- ukrepaj: ukrepaj tako, da se učinek sistema ravnanja z okoljem nenehno izboljšuje (ISO 2005, 7).

Slika 3.1: Model sistema ravnanja z okoljem v mednarodnem standardu ISO 14001

Vir: ISO (2005, 7).

3.1 Okoljska politika

Politika do okolja je osnovni dokument, ki v organizaciji opredeljuje pomembnost ravnanja z okoljem in odgovornost zanj. Določi in sprejme jo najvišje vodstvo organizacije. Vsebuje splošna načela in strateške cilje organizacije na področju varstva okolja in predstavlja osnovo sistema ravnanja z okoljem. Primerna mora biti naravi, obsegu in vplivom dejavnosti organizacije na okolje. Vključevati mora zavezanost za nenehno izboljševanje in preprečevanje onesnaževanja ter zavezanost za izpolnjevanje zakonskih zahtev, ki se nanašajo na organizacijo. Pravilno zastavljena okoljska politika daje okvir za postavitev in pregled okvirnih in izvedbenih okoljskih ciljev.

Okoljska politika mora biti dokumentirana in opremljena s podpisom odgovornih oseb, žigom podjetja in datumom sprejetja. Dokument določa, da so za varstvo okolja

odgovorni vsi zaposleni. Dostopen in razumljiv mora biti tako zaposlenim kot tudi širši javnosti (ISO 2005, 13).

3.2 Planiranje

Organizacija mora načrtovati, kako bo izpolnjevala okoljsko politiko. V ta namen mora prepoznati in določiti okoljske vidike, vzpostaviti sistem okoljevarstvenih predpisov ter določiti okvirne in izvedbene cilje.

3.2.1 Okoljski vidiki

»Elemente dejavnosti in aktivnosti organizacije, njenih izdelkov in storitev, ki lahko součinkujejo z okoljem, standard ISO 14001 poimenuje okoljski vidiki. Posledice okoljskih vidikov so izraženi vplivi na okolje, ki so lahko posredni in neposredni« (Pribakovič-Borštnik in drugi 2004, 88).

V skladu s standardom ISO 14001 mora organizacija vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopek:

- za prepoznavanje okoljskih vidikov tistih svojih dejavnosti, proizvodov in storitev v določenem obsegu sistema ravnanja z okoljem, ki jih lahko obvladuje in za katere je pričakovati, da lahko nanje vpliva, pri čemer pa mora upoštevati tudi planiran ali nov razvoj in nove ali spremenjene dejavnosti podjetja;
- za določanje tistih vidikov, ki pomembno vplivajo ali lahko pomembno vplivajo na okolje.

Te postopke mora organizacija dokumentirati in jih redno obnavljati (ISO 2005, 13–14).

Osnovni pogoj za učinkovito vzpostavitev sistema ravnanja z okoljem je pravilno prepoznavanje in določanje okoljskih vidikov dejavnosti, proizvodov in storitev organizacije. V naslednji fazi je treba ločiti med pomembnimi okoljskimi vidiki, ki imajo pomemben vpliv na okolje, in nepomembnimi okoljskimi vidiki, ki le v manjši meri vplivajo na okolje. Prepoznavanje in ocenitev okoljskih vidikov ter odločitev, kateri od teh so pomembni, je ključni element sistema, saj so od pravilnega prepoznavanja odvisne vse nadaljnje dejavnosti pri razvoju sistema (postavitev ciljev, priprava

okoljskih programov, spremljanje in merjenje parametrov, izboljševanje sistema, planiranje usposabljanj).

Okoljski vidiki so:

- obratovalni pojavi: trdni odpadki, odpadne vode, različne emisije ...
- fizikalni pojavi: vibracije, hrup, vonj, prah ...
- kemični pojavi: uporaba različnih kemikalij in nevarnih snovi ...
- naravni pojavi: vreme, padavine, mraz, vročina ...

Vplivi na okolje (neposredni in posredni) so:

- onesnaževanje (zrak, voda, zemlja ...),
- izčrpavanje virov (voda, fosilna goriva, surovine ...),
- škodljivi vplivi na človekovo zdravje in ekosisteme (Vujoševič 2006, 87-88).

3.2.2 Zakonske in druge zahteve

Organizacija, ki ima vpeljan standard ISO 14001, mora spoštovati globalne zahteve (zahteve ISO 14001), regulativo države ter regionalne in lokalne predpise. Postopek za prepoznavanje in razumevanje vseh zakonskih in drugih zahtev, ki zadevajo organizacijo, mora določati:

- način prepoznavanja zakonskih in drugih zahtev in dostop do njih,
- način prepoznavanja sprememb zakonskih in drugih zahtev,
- izdelavo registra vseh zakonskih in drugih zahtev,
- način ažuriranja in vodenja registra zakonodaje,
- način sporočanja zahtev in njihovih sprememb zaposlenim, ki te informacije potrebujejo pri svojem delu,
- odgovorno osebo za spremljanje zakonskih zahtev in sprememb (ISO 2005, 14; Vujoševič 2006, 98–100).

3.2.3 Okvirni in izvedbeni cilji

Organizacija mora vzpostaviti, izvajati in vzdrževati dokumentirane okvirne in izvedbene cilje. Za doseganje teh ciljev pa mora vzpostaviti, izvajati in vzdrževati programe, ki vključujejo:

- določitev odgovornosti za doseganje okvirnih in izvedbenih ciljev
- sredstva in časovne okvire, v katerih je treba doseči zastavljene cilje.

Cilje se lahko določi šele, ko je določena okoljska politika, saj morajo biti cilji z njo usklajeni. Zastavljeni morajo biti tako, da se zagotovi sodelovanje vseh področij organizacije. Cilji morajo biti pisno opredeljeni, merljivi in dosegljivi ter predstavljeni vsem zaposlenim v organizaciji (ISO 2005, 14).

Ločimo okvirne in izvedbene cilje. Okvirni cilji se nanašajo na zahteve, ki izhajajo iz načel okoljske politike ter zakonskih in drugih zahtev. To so splošni cilji, ki jih določata okoljska politika in zakonodaja. Vključujejo različne obveze, ki se nanašajo na preprečevanje onesnaževanja in na izboljšave, vezane na rabo energije in naravnih virov. Okvirni cilji se planirajo na osnovi rezultatov prepoznanih okoljskih vidikov in njihovih vplivov na okolje. Izvedbeni cilji so merljivi operativni cilji, ki izhajajo iz postavljenih okvirnih ciljev. Zahteve teh ciljev so z merljivimi parametri in planiranimi stroški podrobneje določene. Izvedbeni cilji so vključeni v plan letnega proračuna (Vujošević 2006, 105).

3.3 Izvajanje in delovanje

Za realizacijo okoljske politike in vzpostavljanje sistema ravnanja z okoljem mora organizacija zagotoviti delovno okolje, ki bo omogočalo izvedbo potrebnih aktivnosti. Zagotoviti je treba finančna in tehnična sredstva, določiti odgovornosti in pooblastila, zaposlene ustrezno izobraziti in usposobiti ter omogočiti komunikacijo med zaposlenimi in vodstvom. Za izvajanje in delovanje v skladu z ISO 14001 pa je pomembna tudi vzpostavitev in obvladovanje okoljske dokumentacije ter pripravljenost na izredne razmere.

3.3.1 Viri, vloge, odgovornosti in pooblastila

Pri uvajanju, delovanju in vzdrževanju sistema ravnanja z okoljem mora vodstvo organizacije zagotoviti vire. Kot viri so mišljene kadrovske potrebe in posebna znanja, organizacijska struktura, tehnologija in finančna sredstva. Vodstvo organizacije mora imenovati posebnega predstavnika, ki ima ne glede na druge delovne obveznosti, odgovornosti in pooblastila za:

- zagotavljanje, da je sistem ravnanja z okoljem vzpostavljen, se izvaja in vzdržuje v skladu z zahtevami mednarodnega standarda,

- poročanje o delovanju sistema ravnanja z okoljem in o priporočilih za izboljšave.

Vse vloge, odgovornosti in pooblastila v povezavi s sistemom ravnanja z okoljem morajo biti določene in dokumentirane (ISO 2005, 15).

3.3.2 Kompetentnost, usposabljanje in zavedanje

Organizacija mora vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke, ki omogočajo, da se osebe, ki delajo zanjo ali v njenem imenu, zavedajo:

- pomena izpolnjevanja okoljevarstvene politike in postopkov ter zahtev sistema ravnanja z okoljem,
- pomembnih okoljskih vidikov in z njimi povezanih vplivov na okolje,
- kakšne so koristi za okolje v primeru ravnanja, skladnega z ISO 14001,
- svojih vlog in odgovornosti za ravnanje v skladu z zahtevami sistema ravnanja z okoljem,
- morebitnih posledic v primeru odstopanja od opredeljenih postopkov.

Sistem ravnanja z okoljem je namreč učinkovit šele takrat, ko vsi udeleženci v procesu sprejmejo postavljene cilje in zahteve, jih spoštujejo in se zavedajo svoje odgovornosti in nalog. Organizacija mora zagotoviti primerna usposabljanja in šolanja za svoje zaposlene na temo okoljevarstva, pri čemer je potreben največji poudarek na vrednotah, povezanih z okoljem. Delavci, katerih delo lahko povzroči bistvene vplive na okolje, morajo poznati svoje okoljske naloge in odgovornosti ter morajo biti pripravljeni na delovanje v izrednih razmerah. Vodja sistema ravnanja z okoljem, notranji presojevalec in ostali, ki so tesneje povezani s sistemom ravnanja z okoljem, potrebujejo posebna strokovna šolanja, na katerih se podrobneje seznanijo z zahtevami standarda ISO 14001, okoljevarstveno zakonodajo in okoljskimi vidiki podjetja ter s svojimi odgovornostmi. Organizacija mora vsa usposabljanja dokumentirati in hraniti njihove zapise (ISO 2005, 15–16).

3.3.3 Komuniciranje

Pomemben del sistema je komuniciranje, ki zagotavlja pretok informacij. Uspešno komuniciranje omogoča lažje upravljanje in nadzor nad izvajanjem nalog ter oblikovanje zavesti o ravnanju z okoljem. Organizacija mora omogočiti tako komuniciranje od zgoraj navzdol kakor tudi od spodaj navzgor.

Organizacija mora vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za:

- notranje komuniciranje med različnimi ravnmi in funkcijami organizacije,
- sprejemanje, dokumentiranje in odgovarjanje v postopku komuniciranja z zunanjimi zainteresiranimi strankami.

Organizacija mora sprejeti odločitev, ali bo informacije o svojih pomembnih okoljskih vidikih posredovala navzven (ISO 2005, 16).

3.3.4 Dokumentacija

ISO 14001 je standard, ki vzpostavlja dokumentiran sistem ravnanja z okoljem. Obseg dokumentacije je odvisen od dejavnosti in velikosti organizacije, zahtev zakonodaje, zainteresiranih strank in usposobljenosti osebja. Dokumentacija sistema je lahko podana v pisni obliki ali na elektronskem mediju. Pomembno je predvsem to, da so dokumenti sistema pregledni in uporabnikom razumljivi.

Dokumentacija sistema ravnanja z okoljem mora vključevati:

- okoljsko politiko ter okvirne in izvedbene cilje,
- opis obsega sistema ravnanja z okoljem,
- opis glavnih elementov sistema ravnanja z okoljem in njihove medsebojne povezave ter sklicevanje na sorodne dokumente,
- dokumente, vključno z zapisi, ki jih kot potrebne določi organizacija sama, da zagotovi učinkovito planiranje, delovanje in obvladovanje procesov, povezanih s pomembnimi okoljskimi vidiki (ISO 2005, 16).

3.3.5 Obvladovanje dokumentov

Dokumentacija je prvi vir, na katerega se oprejo presojevalci med presojanjem sistema ravnanja z okoljem. Opisuje namreč, kako je sistem ravnanja z okoljem zgrajen, kako deluje in kako se izvajajo določene naloge v povezavi s sistemom.

Dokumente, ki jih zahtevata sistem ravnanja z okoljem in mednarodni standard ISO 14001, je treba obvladovati. Organizacija mora v ta namen vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za:

- odobritev primernosti dokumentov pred njihovo izdajo,
- pregled in posodobitev ter ponovno odobritev dokumentov, ko je to potrebno,
- zagotovitev, da so ustrezne izdaje ustreznih dokumentov na voljo na mestih uporabe,

- zagotovitev, da dokumenti ostanejo čitljivi in prepoznavni brez težav,
- zagotovitev, da so dokumenti zunanjega izvora, ki jih organizacija določi kot potrebne za planiranje in delovanje sistema ravnanja z okoljem, prepoznani, njihovo obvladovanje pa nadzorovano,
- preprečitev nenamerne uporabe zastarelih dokumentov in uporabo primerne identifikacije zanje, če se obdržijo (ISO 2005, 17).

3.3.6 Obvladovanje delovanja

Sistem ravnanja z okoljem ima dve nalogi:

- doseči nenehne izboljšave v odnosu do okolja,
- zagotoviti učinkovito obvladovanje vplivov organizacije na okolje.

Prvo nalogo organizacija izvaja s pomočjo načrtovanja in izvajanja postavljenih ciljev. Druga naloga se izvaja na podlagi točke 4.4.6. standarda ISO 14001, ki od organizacije zahteva, da se vse funkcije, aktivnosti in procesi, ki imajo pomemben vpliv na okolje, izvajajo pod nadzorovanimi pogoji (Strašek 1998, 87–88).

V skladu s to zahtevo mora organizacija:

- vzpostaviti, izvajati in vzdrževati dokumentirane postopke za obvladovanje v tistih primerih, kjer lahko njihova odsotnost vodi do odstopanja od okoljske politike ter okvirnih in izvedbenih ciljev,
- za vse postopke podati jasna navodila za delovanje,
- vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke, ki so povezani s prepoznavanjem pomembnih okoljskih vidikov proizvodov in storitev, ki jih organizacija uporablja, ter postopke in zahteve posredovati dobaviteljem in pogodbenim partnerjem (ISO 2005, 17).

3.3.7 Pripravljenost in odziv na izredne razmere

Med delovanjem organizacije lahko pride do raznih nesreč, ki imajo škodljive vplive na okolje ali zdravje zaposlenih. Takšne nesreče, kot so izpusti nevarnih snovi v zrak, vodo ali tla, razlitje nevarnih tekočin, požar, eksplozija, potres, poplava, plaz itd., standard ISO 14001 poimenuje izredne razmere. Organizacija mora zato vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za prepoznavanje morebitnih izrednih razmer in nesreč, ki lahko vplivajo na okolje. Določiti mora tudi postopke, kako bo v takih primerih ukrepala. V primeru izrednih razmer mora organizacija delovati tako, da

prepreči ali zmanjša škodljive vplive na okolje. Če je izvedljivo, mora organizacija take postopke tudi periodično preizkušati (ISO 2005, 18).

Vsi zaposleni v organizaciji morajo biti o postopkih glede izrednih razmer seznanjeni. Organizacija pa je dolžna svoje zaposlene tudi redno praktično usposabljeni (Strašek 1998, 116).

3.4 Preverjanje

Organizacija mora spremljati, meriti in ocenjevati svoj sistem varovanja okolja, da bi ugotovila, ali je delovanje organizacije v skladu z okoljsko politiko, in da bi svoje delovanje izboljšala. Vse ugotovite in priporočila, ki so rezultat notranjih pregledov in zunanjih presoj, je treba dokumentirati in izvesti potrebne korektivne ukrepe (Strašek 1998, 121).

3.4.1 Nadzorovanje in merjenje

ISO 14001 v členu 4.5.1 podaja zahtevo, da se z dokumentiranimi postopki nadzorujejo in merijo ključni parametri dejavnosti, ki lahko pomembno vplivajo na okolje. V skladu s tem mora organizacija vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za redno nadzorovanje in merjenje. Organizacija mora zagotoviti, da se za nadzorovanje in merjenje uporablja kalibrirana in overjena oprema (ISO 2005, 18).

Nadzorovanje in merjenje učinka ravnanja z okoljem in ocenjevanje rezultatov je ključna dejavnost sistema ravnanja z okoljem, s pomočjo katere ugotavljamo učinkovitost sistema in definiramo področja, na katerih je treba izvesti popravne ukrepe oziroma izboljšave. Na ta način pridobimo informacije o izpolnjevanju zastavljene okoljske politike, doseganju zadanih okoljskih ciljev, porabi naravnih virov, ugotovitvah presoj sistema, najdenih neskladnostih, uvedenih ukrepov itd. (Vujošević 2006, 182–183).

3.4.2 Ocena ustreznosti

V skladu s standardom ISO 14001, točka 4.5.2, mora organizacija vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za periodično ocenjevanje izpolnjevanja ustreznih zakonskih in drugih zahtev. Organizacija mora hraniti zapise periodičnih ocenjevanj (ISO 2005, 18).

3.4.3 Neskladnosti, korektivni in preventivni ukrepi

Sistem ravnanja z okoljem in pripadajoča dokumentacija morata biti vedno v skladu z zahtevami standarda, postavljeno politiko in cilji organizacije ter z zakonodajo. Vsako odstopanje je treba raziskati in odpraviti. Poleg tega je pomembno, da vsako ugotovljeno neskladnost ustrezno dokumentiramo. V ta namen mora organizacija vzpostaviti, izvajati in vzdrževati postopke za obravnavanje neskladnosti in izvajanje korektivnih in preventivnih ukrepov. Navesti je treba vzrok neskladnosti in odločitev o njeni ureditvi. Pomembno je, da tudi sam postopek izboljševanja oziroma izvedene korektivne in preventivne ukrepe stalno nadzorujemo in tako preprečimo ponavljanje neskladnosti (ISO 2005, 19; Vujošević 2006, 201–202).

3.4.4 Obvladovanje zapisov

V skladu s točko 4.5.4 ISO 14001 mora organizacija vzpostaviti in vzdrževati zapise, ki so potrebni za dokazovanje izpolnjevanja zahtev sistema ravnanja z okoljem in standarda ISO 14001 ter zapise o doseženih rezultatih. Vzpostaviti, izvajati in vzdrževati mora tudi postopke za prepoznavanje, shranjevanje, zaščito, dostopnost, čas hranjenja in odstranjevanje zapisov (ISO 2005, 19).

Zapise je treba ločevati od dokumentov, ki so obravnavani v poglavju 4.4.5 Dokumentacija. Primeri zapisov so zapisniki inšpekcijskih pregledov, poročila služb za opravljanje meritev ...

3.5 Notranja presoja

Notranja presoja je temeljna za nenehno izboljševanje sistema ravnanja z okoljem, saj zagotavlja informacije o samem delovanju in učinkovitosti uvedenega sistema.

Notranja presoja se mora redno izvajati v planiranih časovnih presledkih v skladu s posebej določenim programom presoje, ki mora upoštevati pomen, ki ga ima obravnavana dejavnost organizacije na okolje in rezultate predhodnih presoj.

Rezultate presoje je treba ustrezno dokumentirati, morebitne ugotovljene neskladnosti ustrezno evidentirati in razviti postopke korektivnih in preventivnih ukrepov. Vodstvo organizacije mora biti o rezultatih presoje obveščeno. Izbira presojevalcev in izvedba presoje morata zagotavljati objektivnost in neodvisnost procesa presoje (ISO 2005, 19–20).

3.6 Vodstveni pregled

Vodstveni pregled je ključni element ukrepanja. Organizacija mora svoj sistem ravnanja z okoljem pregledovati v planiranih časovnih presledkih. Z vodstvenim pregledom vodstvo zagotavlja, da je sistem zadosten in učinkovit. Vodstveni pregled vključuje primerjavo doseženih rezultatov s postavljenimi cilji in ugotavljanje potreb po spremembah politike, ciljev in programov. Pregled opravi najvišje vodstvo organizacije skupaj z osebjem, ki je v organizaciji vzpostavilo sistem ravnanja z okoljem. Vhodni podatki za vodstveni pregled morajo vključevati:

- rezultate notranjih presoj in ocene izpolnjevanja zakonskih zahtev,
- informacije, ki so jih posredovale zainteresirane stranke, vključno s pritožbami,
- učinek ravnanja organizacije z okoljem,
- v kolikšnem obsegu so bili izpolnjeni okvirni in izvedbeni cilji,
- stanje korektivnih in preventivnih ukrepov,
- ukrepe, ki so sledili predhodnim vodstvenim pregledom,
- spremenjene okoliščine, vključno z razvojem zakonskih in drugih zahtev, povezanih z njenimi okoljskimi vidiki,
- priporočila za izboljšave (ISO 2005, 20–21).

3.7 Certifikacija sistema

ISO 14001 je standard, ki ga potrdi zunanja certifikacijska hiša. Glavni koraki pri certifikaciji sistema so:

- načelen pregled dokumentacije sistema, ki poteka po predhodnem dogovoru. Njegov namen je splošen vpogled v dejavnosti organizacije, ki uvaja standard ISO 14001 in pregled specifičnih dokumentov sistema. Certifikacijska hiša izda poročilo o načelnem pregledu;
- predpresoja, ki za pridobitev certifikata ISO 14001 ni obvezna, vendar pa je koristna, saj organizaciji poda oceno, v kolikšni meri že izpolnjuje zahteve standarda in opozori na šibke točke in pomanjkljivosti uvedenega sistema;
- certifikacijska presoja je presoja celotnega sistema ravnanja z okoljem. Po opravljeni presoji se izda poročilo, ki vsebuje ugotovitve presojevalcev, najdena odstopanja in pomanjkljivosti ter roke za njihovo odpravo;

- dodatna presoja, kjer se preverja, ali so odpravljena odstopanja in pomanjkljivosti ugotovljene na certifikacijski presoji;
- podelitev certifikata po uspešno opravljeni certifikacijski presoji in dodatni presoji, če je bila ta potrebna;
- spremljanje delovanja sistema obsega redne vmesne presoje, ki potekajo enkrat letno;
- obnovitvena presoja se izvaja vsako tretje leto po podelitvi certifikata;
- podaljšanje veljavnosti certifikata se izreče po uspešni obnovitveni presoji.

Certifikacijska hiša lahko certifikat organizaciji tudi odvzame, in sicer začasno ali stalno. To se zgodi v primeru, ko vzpostavljen sistem ne daje zaupanja v učinkovitost izpolnjevanja zakonskih zahtev, ko prihaja do ponavljajočih kršitev okoljske zakonodaje, ko se okoljski programi in postavljeni cilji ne izvajajo ali ko ukrepi za nenehno izboljševanja sistema ravnanja z okoljem niso dovolj učinkoviti (Vujošević 2006, 243–246).

4 RAZLOGI ZA UVAJANJE STANDARDA ISO 14001

V literaturi je navedenih veliko razlogov, zakaj se podjetja odločajo za uvajanje standarda ISO 14001. Razloge sem strnila v pet najpomembnejših:

- izpolnjevanje predpisov in zakonskih določil: zakonodaja s področja okolja postaja vse ostrejša, poleg tega pa morajo povzročitelji onesnaževanja za povzročeno škodo finančno odgovarjati. S standardom ISO 14001 je to področje urejeno, saj zahteva dosledno izpolnjevanje okoljske zakonodaje (Pribakovič-Borštnik in drugi 2004, 61);
- izboljšanje ugleda podjetja in njegovega slovesa v smislu okolju prijaznega podjetja: za certificirano podjetje je pridobitev standarda ISO 14001 pomembno promocijsko sredstvo, s katerim podjetje pridobiva na zaupanju javnosti, strank in poslovnih partnerjev, povečuje konkurenčnost in si ustvarja dolgoročne razvojne možnosti (Spahič 2005, 28);
- ugoditev zunanjim zahtevam in pritiskom trga ter zahtevam kupcev: pri kupcih v okviru javnih naročil imajo prednost dobavitelji, ki imajo certificiran standard ISO 14001. Predvsem mlajše generacije vedno bolj posegajo po izdelkih in storitvah podjetij, ki so naklonjena varovanju okolja (Strašek 1998, 12–13);
- nadzor nad stroški, ki so povezani z okoljevarstvom: na podlagi urejene dokumentacije ima podjetje izboljšan nadzor nad stroški, ki so povezani z okoljevarstvom (Strašek 1998, 10);
- skrb za delovno okolje in delavce ter zmanjšano tveganje zaradi nesreč (Strašek 1998, 15).

5 TOYOTA IN OKOLJE

Okoljevarstvena politika je pri Toyoti del širše vizije trajnostnega razvoja, ki je eden ključnih globalnih vodil za razvoj gospodarstva prihodnosti. ISO 14001 je tako le eden od standardov, ki jih mora celotna trgovska mreža izpolnjevati in vzdrževati.

Toyota je napredovala tudi pri razvoju motorjev, ki za svoje delovanje uporabljajo alternativne vire energije. Hibridna tehnologija tako predstavlja eno najpomembnejših razvojnih področij na poti do Toyotinega Ecological Vehicle Assessment System oziroma EcoVAS. To je sistem ekološkega ocenjevanja, ki omogoča vrednotenje vpliva vozil na okolje prek celotnega življenjskega cikla – od zgodnjih faz v razvoju, ko vozilo sploh še ni izdelano, pa vse do njegove razgradnje. V proizvodnjo je bil sistem vpeljan leta 2005. Končni cilj Toyote je izdelava okolju popolnoma prijaznega avtomobila, ki v celotni življenjski dobi ne bi povzročal škodljivih emisij (Toyota Adria d.o.o. 2009 e; Toyota Adria d.o.o. 2009f).

V tovarni Tsutsumi na Japonskem, kjer izdelujejo hibridno vozilo Prius, stremijo k trajnostni proizvodnji s konceptom proizvodnega obrata, ki v harmoniji z naravnim okoljem v celoti izrablja naravne vire. Med letoma 1990 in 2006 so uspeli razpoloviti skupno količino CO₂, ki nastane med proizvodnjo. Za ohranitev lokalnega ekosistema so zaposleni v tovarni skupaj z lokalno skupnostjo maja 2008 zasadili 50.000 avtohtonih dreves. Celotna filozofija vozila Prius temelji na shranjevanju odvečne energije in minimiziranju izgub le-te ter na čim manjših emisijah v celotni življenjski dobi vozila. V skladu s tem je 95 odstotkov vozila mogoče reciklirati, 85 odstotkov pa obnoviti. Pri izdelavi vozila se namreč uporablja plastika, pridobljena na rastlinski osnovi, ki pri proizvodnji ustvarja 20 odstotkov manj CO₂ kot proizvodnja konvencionalne plastike, pridobljene iz naftnih derivatov (Toyota Adria d.o.o. 2009č).

V tehničnem središču za recikliranje avtomobilov na Japonskem preizkušajo nove tehnike razgradnje in reciklaže vozil. Z oznako »enostavna razgradnja« označujejo določene avtomobilske dele, ki imajo ključno vlogo pri razgradnji avtomobila, na primer tam, kjer je mogoče ločiti večje pobarvane površine, ali na mestih, kamor

lahko izvrtamo luknjo, da iz avtomobila izteče vse gorivo (Toyota Adria d.o.o. 2009d).

Leta 2002 je bil oblikovan Toyotin evropski sklad (TFfE), namen katerega je spodbujanje družbene odgovornosti in razvoj kooperativnega partnerstva med nevladnimi organizacijami in Toyotinimi podjetji po vsej Evropi. Sklad podpira projekte na področjih okoljske ozaveščenosti, tehničnega izobraževanja in varnosti v cestnem prometu (Ekošola 2009a).

Pozitiven odnos Toyote do okolja se kaže tudi v Sloveniji. Generalni uvoznik Toyota Adria d.o.o. (v nadaljevanju TAD) je finančno podprl projekt Planet sprememb, katerega nosilka je Umanotera, Slovenska fundacija za trajnostni razvoj. Gre za nacionalni učni projekt s poučnimi vsebinami za mladino na temo okolja in podnebnih sprememb. Učencem, dijakom, učiteljem in profesorjem omogoča boljšo dostopnost do materialov, ki prikazujejo problematiko podnebnih sprememb, in zagotavlja učne vsebine, s katerimi se problematiko predstavi v šolah. Toyota je k učnim aktivnostim prispevala tudi kratke filme, slikovna in pisna gradiva o hibridni tehnologiji ter varčni vožnji (Umanotera 2009).

TAD v okviru partnerstva med družbama Toyota Motor Europe in Eco-Schools International podpira tudi projekt ekošol za razvoj in uvajanje inovativnih okoljskih projektov na temo "Podnebne spremembe: Varčujmo z energijo!" Pilotni projekt poteka v Sloveniji in na Danskem. V Sloveniji so bile izbrane tri šole: OŠ Zadobrova, OŠ Izola in Srednja šola za promet iz Maribora. S šolami sodelujejo trije pooblaščen Toyota trgovci: Toyota Center Ljubljana, Štajerski Avto Dom in Center Jereb iz Izole. Toyotini trgovci skupaj s šolami v svojih lokalnih skupnostih razvijajo in uvajajo inovativne okoljske projekte, izmed katerih bodo najboljši tako na nacionalnem kot tudi na mednarodnem nivoju nagrajeni s subvencijami (Toyota adria d.o.o. 2009c).

5.1 Toyota Way

Toyota je ustvarila serijo skupnih vrednot, prepričanj, načel in poslovnih metod, ki veljajo za življenjsko silo družbe. Imenujejo se Toyota Way ali Pot Toyote. Te vrednote utemeljujejo, kako morajo ljudje v Toyoti spoštovati druge in kako naj izvajajo delo, da lahko prenesejo vrednote podjetja strankam, poslovnim partnerjem, družabnikom in družbi po svetu. Pri tem je ena ključnih vrednot celotne korporacije spodbujanje odgovornega ravnanja z okoljem. Toyota Way sestavljata dva glavna stebra: kontinuiran napredek in spoštovanje do ljudi.

Kontinuiran napredek zajema tri ključne vrednote:

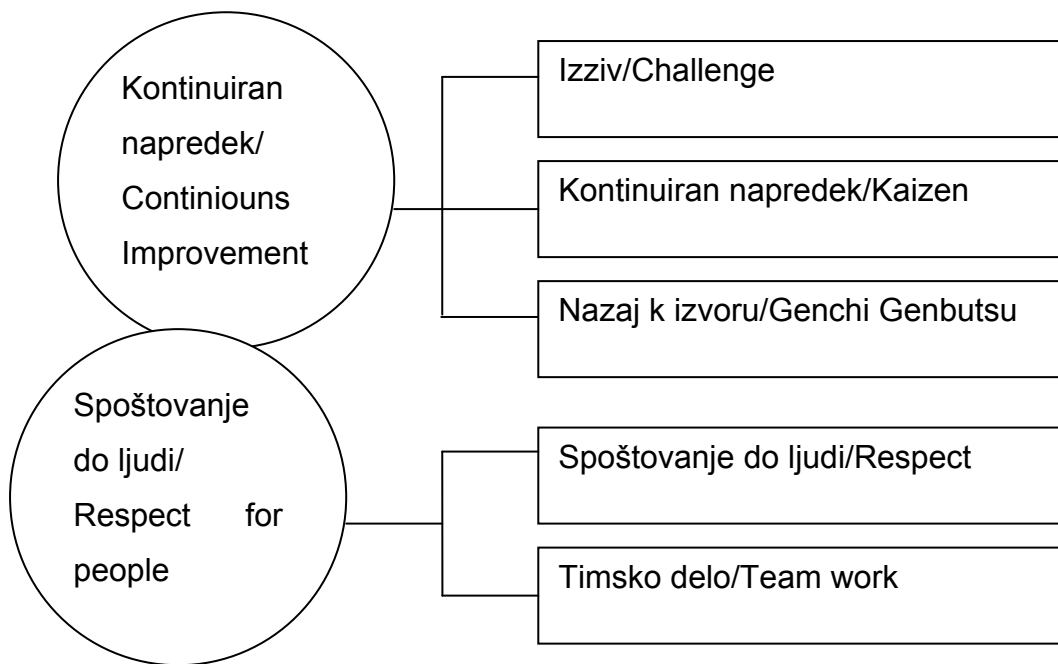
- izziv – izdelati dolgoročno vizijo, pogumno in kreativno soočenje z izzivi ter s tem doseganje sanj;
- Kaizen – konstantno izboljševanje poslovnih zadev, večno stremljenje k inovacijam in razvoju;
- Genchi Genbutsu – vrniti se k viru, da poiščemo dejstvo za pravilno odločitev, naredimo soglasje in čim hitreje dosežemo cilje.

Spoštovanje do ljudi zajema dve glavni vrednoti:

- spoštovanje – spoštovanje do drugih na način, da poskušamo drug drugega razumeti, prevzemamo odgovornost in vzpostavimo medsebojno zaupanje;
- timsko delo – vzpodbujanje osebne in profesionalne rasti, prispevanje k razvoju ter povečevanje učinka posameznikov in skupine (Toyota Adria d.o.o. 2009, 16).

Vsak Toyotin delavec v svetu mora spoštovati in uporabljati pravila Toyota Way, s katerimi je seznanjen na posebnem šolanju, ki ga opravi, ko se zaposli v družbi Toyota. Tem vrednotam sledi tudi podjetje Toyota Center Ljubljana d.o.o. in zaposleni v podjetju.

Slika 5.1: Toyota Way

Vir: Toyota Adria d.o.o. (2009a, 16).

6 PREDSTAVITEV PODJETJA TOYOTA CENTER LJUBLJANA D.O.O.

Popolno ime podjetja je TOYOTA CENTER LJUBLJANA, podjetje za prodajo in servisiranje motornih vozil, d.o.o., Ljubljana. Ustanovitelj podjetja je TOYOTA ADRIA d.o.o., podjetje za izvoz, uvoz in promet z vozili, ki pokriva šest trgov: Slovenijo, Hrvaško, Srbijo, Bosno in Hercegovino, Črno Goro ter Kosovo (v nadaljevanju TAD).

Toyota Center Ljubljana d.o.o. (v nadaljevanju TCL) ima od 22. 8. 2008 dve poslovni enoti, in sicer na Tržaški cesti 132 v Ljubljani ter novo poslovno enoto na Leskoškovi cesti 1 v Ljubljani, kjer je tudi sedež podjetja. Je največji pooblaščen prodajalec in serviser vozil znamke Toyota v Sloveniji s skupno 75 zaposlenimi. TCL izvaja dejavnosti prodaje novih in rabljenih motornih vozil, servisiranja in kleparsko-ličarska popravila za vozila znamke Toyota in Lexus. Prodaja obsega 1500 vozil letno, servis pa 12.000 vozil letno.

7 POSTOPEK UVAJANJA STANDARDA ISO 14001 V PODJETJE

Podjetje TCL je vpeljavo standarda ISO 14001 izvedlo pod okriljem uvoznika TAD, ki je z aktivnostmi za vpeljavo sistema ravnanja z okoljem ISO 14001 začel konec leta 2007. K zavezi za pridobitev certifikata je pristopilo 47 Toyotinih trgovcev iz petih držav: Slovenija, Srbija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina ter Črna gora. Med njimi je tudi podjetje TCL, in sicer obe poslovni enoti, Vič in BTC. V projekt je bilo vključenih več kot 650 zaposlenih. Sistem vpeljave in delovanja standarda je bil prvič preverjen julija 2008, v prvi polovici septembra je sledilo drugo preverjanje na Japonskem. Končno potrditev certifikata s strani pristojne inštitucije je TAD prejela konec septembra 2008 (Toyota Adria d.o.o. 2009f).

TAD je v svojo trgovsko mrežo vpeljala standard ISO 14001 po sistemu verige. Posamezen člen verige predstavlja enega od 47 trgovskih podjetij iz petih držav. Ključnega pomena je ravno dejstvo, da mora celotna veriga, torej vsa Toyotina trgovska podjetja v vseh petih državah, izpolnjevati zahteve standarda ISO 14001. Če eno podjetje ne izpolnjuje zahtev, pade celotna veriga oziroma celotna Toyotina trgovska mreža izgubi standard ISO 14001. Za pridobitev in ohranitev standarda ISO 14001 je torej pomemben prav vsak člen verige.

V prvi fazi je bilo treba narediti začetni pregled in prepoznati sedemdeset okoljskih dejavnikov, s katerimi se trgovci vsak dan srečujejo in s svojim delom nanje tudi neposredno vplivajo. V nadaljevanju so se člani projektnih skupin seznanili z zakoni o varovanju okolja, ki veljajo v njihovi državi. Na tej osnovi so zaposlenim, ki pri svojem delu uporabljajo različne materiale, kot so olja, maziva, gume in drugo, predstavili niz varovalnih ukrepov in pravil, ki jih morajo upoštevati pri ravnanju z odpadnim materialom. Ključna faza uvajanja standarda v podjetje je bila seznanitev z zahtevami standarda in vzpostavitev potrebne dokumentacije (Toyota Adria d.o.o. 2009f).

Na ta način je bil vzpostavljen celovit sistem ravnanja z okoljem, ki se nadzoruje z notranjo in zunanjo presojo standarda. Notranji nadzor, ki poteka dvakrat letno,

izvede certificirani notranji presojevalec, zunanji nadzor standarda pa enkrat letno akreditirana certifikacijska hiša Lloyd Register (LRQA).

7.1 Časovni okvir uvedbe standarda

Šolanje vodij in presojevalcev sistema ravnanja z okoljem – december 2007.

Pregled in ocena stanja na lokaciji – februar 2008.

Delovni sestanki, vzpostavitev dokumentacije – februar 2008–junij 2008.

Notranja presoja, vodstveni pregled – maj 2008.

Predpresoja Loyd – julij 2008.

Presoja Loyd – avgust 2008.

Preverjanje na Japonskem – september 2008.

Podelitev certifikata – oktober 2008.

Okoljska konferenca – oktober 2008.

7.2 Določitev odgovornosti

Za vzpostavitev sistema ravnanja z okoljem in uvajanje standarda ISO 14001 je bilo treba najprej določiti odgovorne osebe in njihove pristojnosti. Na ravni TAD sta bila imenovana generalni nadzornik za okoljsko upravljanje in predstavnik za okoljsko upravljanje, ki je vodil celoten postopek vpeljave sistema v vseh petih državah (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 1). Na ravni trgovskih podjetij so bile določene operativne enote, ki so podrobneje opisane v poglavju 6.5.1.

V projekt vpeljave standarda ISO 14001 v podjetje TCL sem se vključila februarja 2008 kot pomočnik vodij sistema ravnanja z okoljem. Vodja sistema ravnanja z okoljem je bil zadolžen za pripravo delovnih navodil in označb, s katerimi smo opremili delovne prostore in naprave v mehanični in kleparsko-ličarski delavnici. Moj prispevek pri vpeljavi standarda v podjetje pa je bil vzpostavitev zahtevane dokumentacije, njeno vzdrževanje in obvladovanje, priprava internih pravilnikov in okoljskega materiala, s katerim smo ustrezno opremili prostore podjetja, ter priprava gradiva za okoljsko izobraževanje zaposlenih. Sodelovala sem na notranji presoji, predhodni zunanji presoji in zunanji presoji za pridobitev certifikata akreditirane

certifikacijske hiše Lloyd Register. Po zaključeni vpeljavi standarda sem prevzela vlogo vodje sistema ravnanja z okoljem v poslovni enoti BTC.

7.3 Okoljska politika podjetja

Najvišje vodstvo podjetja TCL je 3. 3. 2008 določilo okoljsko politiko, ki je sestavljena iz treh dokumentov: Okoljska politika skupine TAD, Nova zemeljska listina družbe Toyota in Toyota Europe okoljevarstvena politika.

7.3.1 Okoljska politika skupine Toyota Adria d.o.o.

V skladu z Okoljsko politiko skupine TAD se podjetje TCL zavezuje, da bo:

- izvajalo poslovno politiko, ki je v skladu s svetovnimi okoljevarstvenimi smernicami in s ciljem ohranjanja naravnega okolja, varčevanja z energijo in obnovljivimi viri,
- iskalo praktične načine uporabe industrijskih odpadkov in aktivno tržilo okolju prijazno poslovanje,
- poslovna politika podjetja upoštevala vse okoljevarstvene zakone in predpise ter industrijske standarde,
- ustanovilo okoljevarstveni sistem upravljanja,
- z izvajanjem izobraževalnih programov razvijalo znanja o okoljevarstveni politiki in s tem dvigovalo okoljevarstveno zavest vseh zaposlenih (Toyota Adria d.o.o. 2006c).

7.3.2 Nova zemeljska listina družbe Toyota

S tem dokumentom je družba Toyota uvedla skupno okoljevarstveno gospodarjenje.

V okviru listine se TCL:

- zavzema za gospodarsko rast, ki je v skladu z okoljem in dosego ničelne emisivnosti na vseh stopnjah proizvodnje, uporabe in odstranitve,
- zavezuje k iskanju okoljevarstvenih tehnologij, s katerimi se lahko tako okolju kot tudi ekonomiji omogoči sočasen usklajen obstoj,
- zavzema za razvijanje prostovoljnega plana izboljšav na področju okoljevarstva na regionalnem, nacionalnem in globalnem nivoju,

- zavzema za sodelovanje s posamezniki in z organizacijami, ki so vključeni v okoljevarstveno delovanje, podpiranje okoljevarstvenih vladnih politik in pospeševanje okoljevarstvenega osveščanja,
- zavzema za izbiro poslovnih partnerjev, ki ustvarjajo boljše okolje (Toyota Adria d.o.o. 2006a).

7.3.3 Toyota Europe okoljevarstvena politika

V skladu s Toyota Europe okoljevarstveno politiko se TCL obvezuje k prispevku za zeleni planet z:

- zagotovitvijo spoštovanja do okolja, usklajenosti in timskega dela,
- nenehnimi izboljšavami okoljevarstvenega delovanja v skladu s Toyotino zemeljsko listino,
- vizijo doseganja ničelne emisije skozi življenjsko dobo vozil in njihovih sestavnih delov (Toyota Adria d.o.o. 2006b).

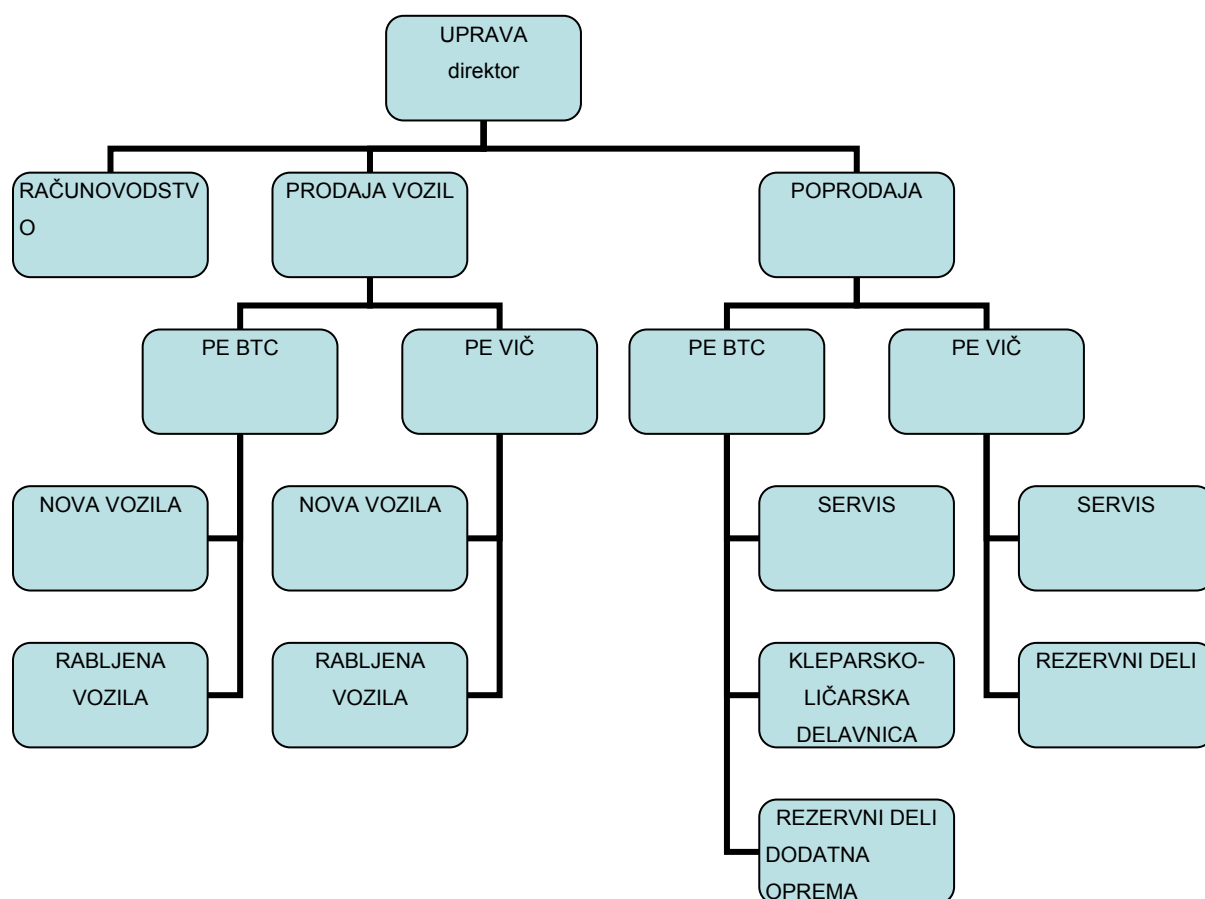
Okoljska politika TCL v skladu z zahtevami standarda ISO 14001 ustreza naravi, obsegu in vplivu dejavnosti, proizvodov in storitev podjetja na okolje. Vključuje zavezanost k nenehnemu izboljševanju in preprečevanju onesnaževanja in k izpolnjevanju zakonskih zahtev, ki se nanašajo na podjetje, ter daje okvir za postavitev okvirnih in izvedbenih okoljskih ciljev. Okoljska politika je dokumentirana, se izvaja in vzdržuje, poznajo jo vse osebe, ki delajo za podjetje, in je dostopna javnosti. Zaposlenim je bila predstavljena na okoljskem izobraževanju, poleg tega pa je izobešana na več mestih po objektu podjetja in dostopna na internetni strani.

7.4 Planiranje

7.4.1 Okoljski vidiki

V nadaljevanju uvajanja standarda ISO 14001 je TCL določilo okoljske vidike. Postopek za prepoznavanje okoljskih vidikov je določen v Priročniku za upravljanje sistema ravnanja z okoljem ISO 14001 skupine Toyota Adria. Okoljske vidike je v sodelovanju z vsemi zaposlenimi določil vodja sistema ravnanja z okoljem. Njegova dolžnost je tudi, da dvakrat letno preveri in preuči potencialne izredne razmere, ki se lahko pokažejo kasneje, ter upošteva spremembe okoljskih razmer v povezavi s poslovnimi aktivnostmi, izdelki in storitvami podjetja. TCL ima prepoznanih 70 okoljskih vidikov, ki so bili prepoznani na pregledu vseh oddelkov podjetja. Vidiki so zapisani v preglednici OB01 Seznam okoljskih vidikov (Fabčič 2008).

Slika 7.1: Organizacija podjetja Toyota Center Ljubljana d.o.o.

7.4.2 Zakonske in druge zahteve

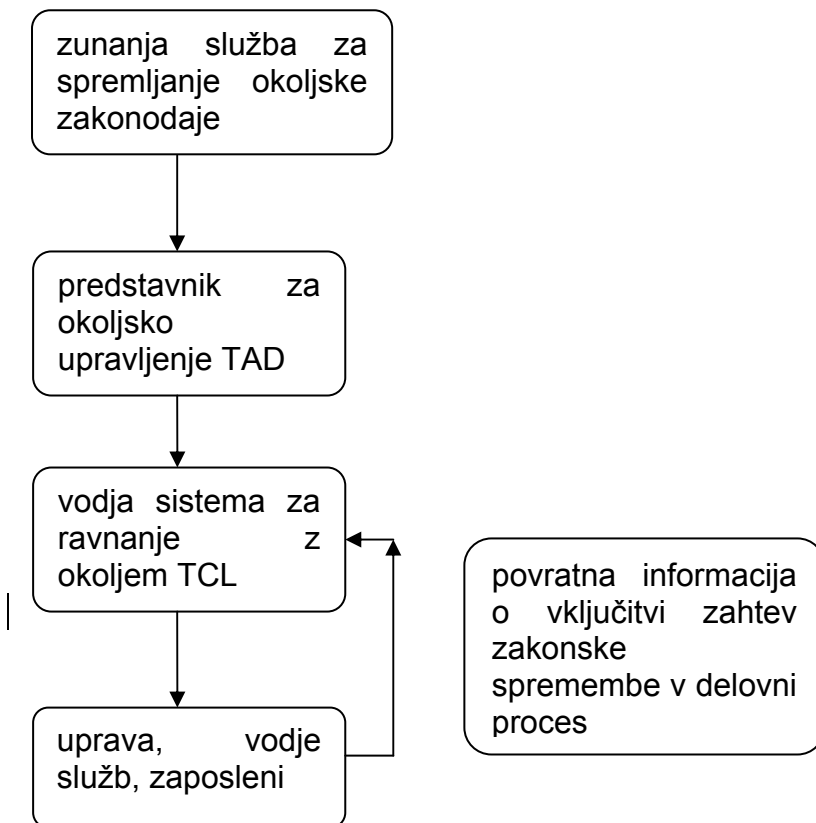
Okoljsko zakonodajo v TCL sta prek tabele OB03 Preglednica okoljskih vidikov – vzdrževanje spremljala vodja sistema in njegov pomočnik. Ob vsakem okoljskem vidiku v tabeli so navedeni zakoni, ki jih mora v povezavi z vidikom podjetje spoštovati, in interna navodila, ki se nanašajo na posamezni okoljski vidik. Osnova za tabelo OB03 je register vseh zakonskih predpisov na področju varstva okolja. Register je razdeljen na 10 področij varstva okolja:

- krovni zakoni in konvencije
- vode,
- nevarne snovi,
- odpadki,
- emisije v ozračje,
- sevanja,
- klimatizacija,
- hrup,
- presoja vplivov na okolje,
- varnost pri delu.

V registru je zbranih preko 100 zakonov, sprememb zakonov, uredb in lokalnih predpisov, ki jih mora podjetje upoštevati pri svojem poslovanju (Toyota Adria d.o.o. 2008b). Zunanja služba spremlja spremembe zakonskih zahtev, o katerih mesečno obvešča predstavnika za okoljsko upravljanje TAD, ki nadalje obvesti vodjo sistema ravnanja z okoljem. Naloga vodje sistema ravnanja z okoljem je, da preveri, ali zakonske spremembe kakorkoli vplivajo na delovanje podjetja. V primeru sprememb obvesti upravo in tiste zaposlene, na katere te spremembe vplivajo.

Potek informiranja o zakonskih spremembah v podjetju Toyota Center Ljubljana d.o.o. je razviden iz naslednjega shematskega prikaza.

Slika 7.2: Postopek informiranja o zakonskih spremembah v podjetju Toyota Center Ljubljana d.o.o.

Na tak način ima podjetje vzpostavljen sistem prepoznavanja zakonskih sprememb in sistem obveščanja o zahtevah zakonskih sprememb, ki omogoča, da se te vključijo v delovni proces podjetja.

7.4.3 Okvirni in izvedbeni cilji

Pri določanju okvirnih in izvedbenih ciljev so sodelovali vodje posameznih oddelkov, vodja sistema ravnanja z okoljem in njegov pomočnik ter direktor podjetja. Pri določitvi ciljev je podjetje upoštevalo okoljsko politiko podjetja, zakonske zahteve, prepoznane okoljske vidike, finančne zahteve in možnosti izvajanja.

Obveza za ohranjanje naravnega okolja je splošni okvirni cilj, ki izhaja iz okoljevarstvene politike podjetja. Izvedbena cilja – zmanjšanje porabe električne energije in ločeno zbiranje odpadnega papirja – izhajata iz naše obveze za ohranjanje naravnega okolja in želje po nadzoru porabe električne energije. V skladu z zahtevo standarda ISO 14001 smo za izvajanje izvedbenih ciljev določili časovne roke, odgovorno osebo in potrebna sredstva, kar je dokumentirano v preglednici OB02 Preglednica pomembnih okoljskih vidikov – izboljšanje. S pomočjo tabele PDCA (Plan-Do-Check-Act) je bil izdelan Program okoljskega upravljanja, s katerim so bili seznanjeni vsi zaposleni v podjetju TCL (Fabčič 2008).

7.5 Izvajanje in delovanje

7.5.1 Viri, vloge, odgovornosti in pooblastila

S tabelo OB011 Preglednica operativnih enot je direktor TCL določil vloge in odgovornosti za sistem ravnanja z okoljem. V skladu s tem dokumentom ima podjetje na področju okoljskega upravljanja naslednjo organizacijsko strukturo:

1. predstavnik za okoljsko upravljanje v podjetju pooblaščenega trgovca – generalni direktor,
2. vodja sistema ravnanja z okoljem,
3. pomočnik vodje sistema ravnanja z okoljem,
4. notranji presojevalec (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 20).

Podjetje Toyota Center Ljubljana d.o.o. ima dve poslovni enoti, zato so bili določeni dve vodji sistema ravnanja z okoljem in dva notranja presojevalca.

7.5.2 Kompetentnost, usposabljanje, zavedanje

Strokovno usposabljanje za vodje sistema ravnanja z okoljem iz vseh petih držav je bilo organizirano decembra 2007. Bodoči vodje so se seznanili z zahtevami standarda ISO 14001 in s postopkom vpeljave sistema v podjetje, v katerem so zaposleni. Na enak način je potekalo tudi strokovno usposabljanje za notranje presojevalce.

Zaposleni v podjetju TCL se udeležujejo šolanj, ki jih izvaja vodja sistema ravnanja z okoljem. Za vse zaposlene je bilo najprej organizirano šolanje o standardu ISO 14001, na katerem so se seznanili s praktičnimi vidiki in posledicami uvajanja standarda v podjetje. Šolanja zaposlenih sledijo letnemu izobraževalnemu načrtu, ki ga določi vodja sistema ravnanja z okoljem za tekoče leto ter je zapisan v tabeli OB07 Preglednica upravljanja izobraževalnega načrta (Fabčič 2008). V TCL je poseben poudarek na zavedanju zaposlenih o pravilnem ločevanju odpadkov, varčevanju z vodo in električno energijo ter spoštovanju zahtev standarda ISO 14001. Vsi zaposleni morajo opraviti tudi praktični del ravnanja ob izrednih razmerah (požar, razlitje okolju nevarnih tekočin). Delavci, katerih delo lahko povzroči bistvene vplive na okolje, so deležni pogostejših šolanj, npr. delavci v mehanični in ličarski delavnici, saj nastajajo pri njihovem delu nevarni odpadki, poleg tega pa je povečana tudi verjetnost delovnih nesreč.

Z namenom ugotavljanja pravilnega ločevanja odpadkov in urejenosti delovnega mesta ter izboljšanja zavedanja zaposlenih o pomembnosti okoljskega upravljanja so bili uvedeni nenapovedani mesečni obhodi po oddelkih podjetja. Na podlagi teh obhodov se napišejo poročila, ki jih obravnava direktor podjetja.

7.5.3 Komuniciranje

Komunikacija je določena s Priročnikom za upravljanje sistema ravnanja z okoljem ISO 14001 skupine Toyota Adria in z internim pravilnikom. Komunikacija med TAD in TCL poteka tako, da vodja sistema ravnanja z okoljem TCL objavlja najnovejše različice pripadajočih dokumentov na ISO FTP strežniku, prek katerega lahko hkrati dostopa tudi do potrebne dokumentacije in informacij s strani TAD (Toyota Adria 2008a, 13).

Za učinkovit sistem upravljanja je pomembna predvsem dobra komunikacija in sodelovanje med zaposlenimi ter zavedanje vsakega posameznika, da lahko prispeva in vpliva k učinkovitosti upravljanja. Vsi zaposleni v TCL lahko svoja vprašanja, pripombe, opažanja, nepravilnosti in pohvale v povezavi z okoljskim upravljanjem oddajo v nabiralnik, t. i. KAIZEN BOX, ki se nahaja v jedilnici. Če se posameznik ni pripravil identificirati, lahko ostane anonimen. Oddane lističe mesečno obravnava direktor podjetja v sodelovanju z vodjo sistema ravnanja z okoljem (Fabčič 2008). Na tak način imajo vsi zaposleni možnost, da s svojimi opažanji prispevajo k uspešnosti upravljanja z okoljem.

TCL o okoljskih zadevah z zunanjim svetom komunicira prek interneta. V sklopu svoje spletne strani ima kotiček EKO projekti, kjer objavlja informacije v zvezi z dejavnostmi okoljskega upravljanja. Odgovorna oseba za zunanjo komunikacijo glede okoljskega področja, ki ga pokriva standard ISO 14001, je direktor podjetja.

7.5.4 Dokumentacija in obvladovanje dokumentov

ISO 14001 je standard, ki vzpostavlja dokumentiran sistem ravnanja z okoljem, zato je vzpostavitev in vzdrževanje dokumentacije pomemben element standarda. Dokumentacija sistema je v TCL podana in vzdrževana v pisni obliki in na FTP elektronskem strežniku.

Dokumentacija Sistem ravnanja z okoljem je v TCL sestavljena iz zunanjih dokumentov in iz naslednjih trinajstih preglednic, s pomočjo katerih je voden celoten sistem:

1. Preglednica okoljskih vidikov,
2. Preglednica pomembnih okoljskih vidikov – izboljšanje,
3. Preglednica okoljskih vidikov – vzdrževanje,
4. Ukrepanje ob izrednih razmerah,
5. Neskladnosti, kršitve pomembnih okoljskih zakonov, izredne razmere
6. Srednjeročna komunikacija od zunaj in nove zahteve kupcev in industrije,
7. Preglednica upravljanja izobraževalnega sistema,
8. Navedene postavke predhodne notranje presoje,

9. Navedene postavke predhodne zunanje presoje (akreditirana certifikacijska hiša),
10. Preglednica sistema dokumentov,
11. Preglednica operativnih enot,
12. Vodstveni pregled,
13. Možnosti, KAIZEN, izboljšave, ki zadevajo dejavnosti ISO 14001.

V pisni obliki so shranjene pri vodji sistema ravnanja z okoljem in v elektronski obliki na FTP strežniku. Vse preglednice morajo imeti predpisano obliko – glavo in nogo dokumenta. Obvezen je datum in verzija dokumenta ter podpis oseb, ki so dokument pripravile in odobrile.

Zunanji dokumenti se vodijo in arhivirajo v ustreznih evidencah. Zunanji dokumenti obsegajo:

- evidenčne liste odvozov odpadkov, ki so urejeni po posameznih odpadkih v časovnem sosledju, kar omogoča stalen nadzor nad količinami odpadkov in s tem hitro pripravo podatkov za vsakoletno poročanje Agenciji za okolje RS. Sestavni del evidence odvozov odpadkov je tudi Načrt gospodarjenja z odpadki. Arhiv se nahaja pri vodji sistema ravnanja z okoljem;
- varnostne liste – zbrani so varnostni listi preparatov, ki jih zaposleni uporabljajo v mehanični delavnici, kleparsko-ličarski delavnici in avtopralnici. Nameščeni so v ustreznih oddelkih;
- register izvajanja vseh meritev in rezultati izvedenih meritev, ki jih je podjetje dolžno opraviti, da zadosti zakonskim zahtevam in zahtevam standarda. Nahaja se pri vodji sistema ravnanja z okoljem;
- Priročnik/navodila za upravljanje sistema ravnanja z okoljem ISO 14001 skupine Toyota Adria. Namen priročnika je pojasniti, kaj lahko storijo podjetja in zaposleni skupine Toyota Adria, da bi pripomogli k ustreznemu in učinkovitemu delovanju sistema ravnanja z okoljem. Nahaja se pri vodji sistema ravnanja z okoljem.

Informacije o ISO 14001, okoljska politika podjetja in navodila zaposlenim so nameščeni po vseh oddelkih v podjetju. Nadzor nad nenadzorovanim razmnoževanjem dokumentov je vzpostavljen s posebnim žigom.

7.5.5 Obvladovanje delovanja

V skladu z zahtevo standarda ISO 14001 je podjetje TCL vzpostavilo in dokumentiralo postopke za vse tiste dejavnosti, ki so povezane s pomembnimi učinki na okolje:

- delovna navodila, ki so bila izdelana za vse prepoznane okoljske vidike. 70 delovnih navodil jasno definira področje uporabe navodila, odgovorno osebo, opis postopka ter način nadzora in meritev. Na ta način zaposleni vedo, kako ravnati z odpadki, ki v podjetju nastajajo;
- delovne označbe, ki so bile izdelane za vsa delovna mesta v mehanični in kleparsko-ličarski delavnici ter za vse naprave, ki se nahajajo na teh delovnih mestih. 68 delovnih označb jasno definira postopke, ki se izvajajo na delovnih mestih oziroma namen uporabe naprave, vzdrževanje delovnega mesta in naprave, postopke v primeru nesreče ter odgovorno osebo;
- register okoljske zakonodaje, ki omogoča nadzor nad skladnostjo podjetja z zakonodajo;
- register periodičnih meritev, ki jih je podjetje dolžno izvajati v skladu z okoljsko zakonodajo;
- postopek obveščanja o uvedbi standarda ISO 14001 in zahtevah našega podjetja do dobaviteljev in pogodbenih partnerjev.

7.5.6 Pripravljenost in odziv na izredne razmere

Izredne razmere je določil vodja sistema ravnanja z okoljem na zasedanju, na katerem so bili določeni tudi okoljski vidiki. Za vsako prepoznano izredno razmero je bilo treba oblikovati osnovne ukrepe za odzivanje v primeru izrednih razmer in oblikovati smernice za njihovo preprečevanje (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 6).

V fazi uvajanja sistema ravnanja z okoljem sta bili v TCL prepoznani dve izredni razmeri:

- požar,
- razlitje okolju nevarnih tekočin.

Podjetje ima za vsako izredno razmero izdelan preventivni postopek in vzpostavljen sistem notranjega izobraževanja. Teoretični del so vsi zaposleni opravili na zakonsko določenem tečaju iz Varstva pri delu. Praktično usposabljanje za primer izredne razmere požara pa je potekalo v sodelovanju z območno gasilsko enoto Ljubljana Moste, s pomočjo katere smo izvedli nenapovedano požarno vajo. Na tak način smo preverili časovno odzivnost gasilske enote, podjetja za vzdrževanje in varnost ter usposobljenost lastnega vodilnega osebja za potrebe evakuacije zaposlenih.

Praktično usposabljanje za primer razlitja okolju nevarnih tekočin je potekalo za zaposlene v mehanični in kleparsko-ličarski delavnici ter avtopralnici. V sklopu tega usposabljanja je pooblaščenemu podjetju predstavilo postopek ravnanja v primeru razlitja.

7.6 Preverjanje

7.6.1 Nadzorovanje in merjenje

Vodja sistema ravnanja z okoljem ima vzpostavljen sistem za nadzorovanje in merjenje parametrov dejavnosti, ki pomembno vplivajo na okolje. Tu gre predvsem za nadzor nad odvozom odpadkov in izvedbo periodičnih meritev, ki jih je podjetje po zakonu dolžno opravljati.

Nadzor odvoza odpadkov se izvaja prek vodenja arhiva evidenčnih listov o oddanih odpadkih. Na podlagi redno vodene evidence ima podjetje zbrane podatke o količini in vrsti predanih odpadkov ter podatke o prevzemniku odpadkov.

Nadzor nad rednim izvajanjem periodičnih meritev, ki jih je podjetje dolžno opraviti v skladu z okoljsko zakonodajo, se spremlja prek registra, v katerem je seznam vseh meritev, periodika opravljanja meritev in ime pooblaščenice organizacije, ki posamezno meritev opravi. Vodja sistema ravnanja z okoljem vzdržuje register in naroča meritve pri pooblaščenih podjetjih.

7.6.2 Ocena ustreznosti

Za vse meritve, ki jih je podjetje dolžno opraviti v skladu z okoljsko zakonodajo, mora podjetje od pooblaščenega izvajalca meritev pridobiti poročilo o opravljeni meritvi. Vodja sistema ravnanja z okoljem ovrednoti skladnost izmerjenih parametrov z zakonsko predpisanimi vrednostmi. Vsako neustreznost z zakonodajo pisno sporoči direktorju podjetja, ki določi postopek za odpravo neskladnosti.

7.6.3 Neskladnosti, korektivni in preventivni ukrepi

Neskladnosti razvrstimo v dve kategoriji:

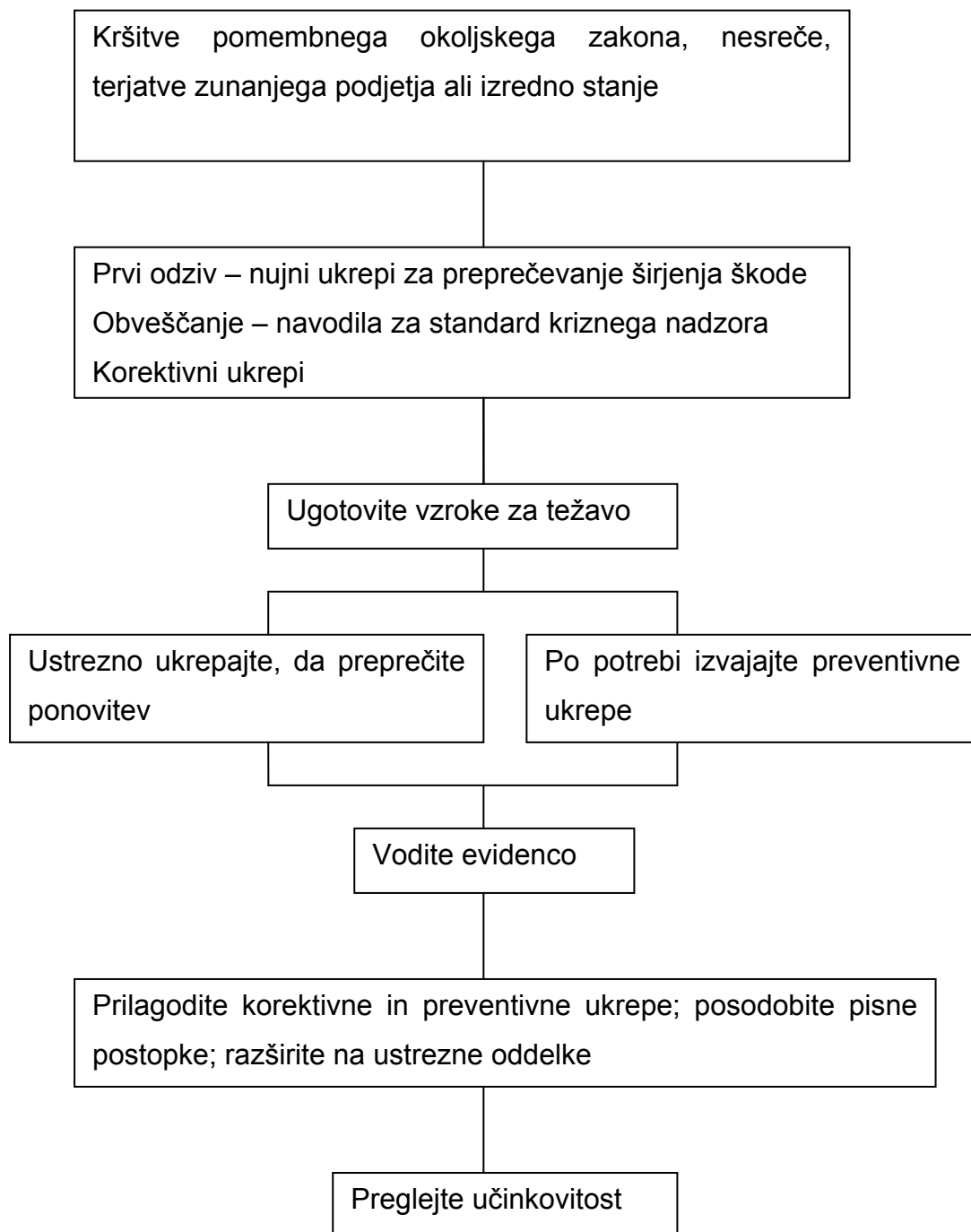
- neskladnosti, ki jih ugotovi notranji presojevalec ali ocenjevalec zunanje preiskovalne organizacije. Neskladnosti lahko razvrstimo v naslednje kategorije: manjša neskladnost, večja neskladnost, kritična neskladnost in priporočilo;
- druge neskladnosti, kot so na primer kršenje pomembnega okoljskega zakona, nesreča ali terjatev zunanjega podjetja in nedelovanje v skladu z vnaprej določenimi smernicami.

Postopek v TCL določa, da se opis vsake neskladnosti vnese v preglednico OB05 Neskladnosti, pri čemer je treba navesti:

- stanje odziva in izvedene korektivne ukrepe,
- vzroke neskladnosti,
- preventivne ukrepe za preprečevanje ponovitve neskladnosti.

Odgovorna oseba z datumom in s podpisom potrdi odpravo neskladnosti. Ukrepe za preprečevanje ponovitve neskladnosti dvakrat letno pregleda vodja sistema (Fabčič 2008).

Slika 7.3: Potek ukrepanja v primeru kršitve pomembnega okoljskega zakona, nesreče, terjatve zunanjega podjetja ali izrednega stanja

Vir: Toyota Adria d.o.o. (2008, 7).

7.6.4 Obvladovanje zapisov

Vse zapise, ki so potrebni za dokazovanje izpolnjevanja zahtev sistema ravnanja z okoljem in standarda ISO 14001 ter zapise o doseženih rezultatih (zapisniki inšpekcijskih pregledov, poročila služb za opravljanje meritev, druga dokazila ...) ustrezno arhivira vodja sistema ravnanja z okoljem.

7.7 Notranja presoja

Notranja presoja podjetij skupine Toyota Adria se izvaja vsakih šest mesecev. Prvo notranjo presojo je opravil lastni notranji presojevalec TCL, vsako naslednjo pa izvede notranji presojevalec iz skupine Toyota Adria na slovenski ravni. Na tak način je zagotovljena objektivnost in neodvisnost procesa presoje. Notranja presoja poteka v skladu s kontrolnim seznamom notranjega presojevalca. Vsebina se določa v skladu z okoliščinami v času presoje in namerami generalnega nadzornika za okoljsko upravljanje. Osredotoča se na učinkovitost delovanja podjetij v skladu z navodili okoljskega upravljanja in zagotavljanja nenehnega izboljševanja. Temeljni cilji notranje presoje so izboljšanje skladnosti z navodili za okoljsko upravljanje skupine Toyota Adria (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 15).

Kontrolni seznam ima 116 vprašanj, ki se navezujejo na zahteve standarda ISO 14001. Sestavni del notranje presoje je obhod po lokaciji podjetja. Ugotovitve notranje presoje se dokumentirajo v tabeli OB08 Navedene postavke predhodne notranje presoje.

7.8 Vodstveni pregled

Prvi vodstveni pregled je bil opravljen po končani notranji presoji maja 2008. Poseben poudarek je bil na odpravi pomanjkljivosti uvedenega sistema prepoznanih na notranji presoji in na pripravah za prihajajočo predpresojo certifikacijske hiše.

Vodstveni pregled se v skupini Toyota Adria opravi dvakrat letno, takoj po notranjem pregledu oziroma po zaključku ocenjevanja s strani zunanjega presojevalca (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 15). Vodstveni pregled v TCL skliče generalni direktor na podlagi

predloga vodje sistema ravnanja z okoljem in vhodnih podatkov za izvedbo pregleda. Vodja sistema pripravi podatke, ki jih morajo en teden pred samo izvedbo pregleda prejeti vsi povabljeni na vodstveni pregled. Vodstvenega pregleda se poleg generalnega direktorja in vodje sistema ravnanja z okoljem in njegovega pomočnika udeležijo direktor prodaje in marketinga, direktor poprodaje, vodja računovodstva in lastni notranji presojevalec. Tabela OB012 Vodstveni pregled je sestavljena iz vhodnih in izhodnih podatkov. Vhodni podatki so pisni opisi postavk, ki so predstavljene na vodstvenem pregledu, izhodni podatki so zapisi iz vodstvenega pregleda in predstavljajo smernice za nadaljnje delo. Pri izhodnih podatkih je pomembno, da imajo vsi zapisi, ki se nanašajo na izpolnjevanje nalog, ciljev, korektivnih in preventivnih ukrepov, določena nadaljnja navodila in ukrepe, odgovorno osebo, predvidene stroške in končni rok.

Tabela OB012 Vodstveni pregled vsebuje naslednje točke:

- povzetek vseh postavk, ki jih navajajo notranje revizije in ocene zunanjih organizacij (ocene zunanjih presoj, notranje presoje),
- težave, povezane z upoštevanjem specifičnih zakonov, predpisov in zahtev kupcev, industrije ... (zahteve okoljske inšpekcije, prepoznane neskladnosti),
- zunanje pritožbe in pomembne komunikacije interesnih skupin (pritožbe zaposlenih; pritožbe podjetja, ki izvaja čiščenje objekta ...),
- rezultate dejavnosti in doseganja splošnih in posamičnih ciljev,
- rezultate vodenja in upravljanja ter rezultate nadzorovanja in merjenja,
- odzive na postavke, na katere je opozoril zadnji vodstveni pregled (ali so bili izvedeni vsi ukrepi in naloge, določene na zadnjem vodstvenem pregledu),
- rezultate korektivnih in preventivnih ukrepov,
- spremembe v specifičnih zakonih in predpisih ter dogovorjenih zahtevah kupcev, industrije ...,
- spremembe v okoliških razmerah (sprememba poslovanja, novi izdelki, storitve, prepoznani novi okoljski vidiki, prepoznane nove izredne razmere ...),
- izkušnje, pridobljene pri izrednih razmerah in nesrečah,
- predloge za izboljšanje sistema upravljanja (Toyota Adria d.o.o. 2008a, 20).
-

7.9 Postopek certifikacije

Postopek certifikacije se je za 47 Toyotinih trgovcev začel julija 2008. Po dogovoru s certifikacijsko hišo je bila predpresoja opravljena zgolj v obeh enotah TCL. V nadaljevanju je bila opravljena certifikacijska presoja v štirih naključno izbranih trgovskih centrih. Septembra je sledil še pregled celotne dokumentacije vseh 47 trgovskih centrov, ki je zbrana na FTP strežniku. Po potrditvi s strani certifikacijske hiše je bil oktobra na okoljski konferenci v Rovinju podeljen certifikat ISO 14001 vsem 47 Toyotinih trgovcem.

Nadaljnja enoletna preverjanja bodo potekala po naključnem izboru med trgovskimi centri. Pregled dokumentacije pa bo vedno zajel vse trgovske centre preko FTP strežnika. Na ta način se zagotovi, da vsi trgovski centri redno vzdržujejo sistem ravnanja z okoljem, saj nikoli ne vedo, kje bo potekala naslednja redna presoja. V primeru, da eno podjetje ne izpolnjuje zahtev standarda, se certifikat ISO 14001 odvzame celotni Toyotini trgovski mreži.

8 EKOŠOLA

8.1 Predstavitev ekošole

Program ekošole je projekt mednarodne fundacije za okoljsko izobraževanje Foundation for Environmental Education (FEE), ki je nastal na pobudo nekdanjega danskega ministra za okolje Olea Loviga Simonsena. Ustanovljen je bil z namenom, da organizirano in načrtno pospeši okoljsko izobraževanje in ozaveščanje mladih. V FEE je vključenih 58 držav iz Evrope, Afrike, Azije, z Nove Zelandije in iz Južne Amerike. V Sloveniji se program imenuje Ekošola kot način življenja. Nosilec programa je DOVES – Društvo za okoljsko vzgojo Evrope v Sloveniji. Prve ekošole so se v Slovenije pojavile v šolskem letu 1995/1996. Oktobra 2009 je bilo v program vključenih 560 ustanov (Pavšer 2009a).

V program ekošole se lahko vključijo vrtci, osnovne in srednje šole ter domovi za obšolske dejavnosti. Pri projektu sodelujejo učitelji, učenci, vodstvo šole, svet šole, svet staršev in predstavniki lokalnih oblasti. Na tak način so ekošole aktivne na širšem področju lokalne skupnosti in ne samo za šolskimi zidovi.

Osnovnim ciljem okoljske vzgoje, ki so bili oblikovani na prvi Unescovi medvladni konferenci v Tbilisiju leta 1977, sledi tudi poslanstvo ekošole:

- spodbujanje jasnega zavedanja ekonomske, politične in ekološke soodvisnosti pojavov na mestnih in podeželskih območjih;
- dati vsakomur možnost, da pridobi znanje, vrednote, stališča, osebno zavzetost in spretnosti, ki so potrebne za varovanje in izboljšanje okolja;
- vzpostaviti nove vzorce ravnanja do okolja pri posameznikih, skupinah in v celotni družbi (Marentič Požarnik v Tarman 1995, 167).

8.2 Program ekošol

Program ekošol je sestavljen iz metodologije sedmih korakov, ki jih lahko primerjamo s standardom ISO 14001:

1. korak: ustanovitev ekoprogramskega sveta šole, ki usmerja okoljske dejavnosti šole, določi cilje delovanja in skrbi za sodelovanje med učenci, učitelji, vzgojitelji, starši, preostalim osebjem šole, strokovnjaki in lokalno skupnostjo;

2. korak: analiza stanja v okolju – pregled okolja in proučevanje vplivov šolskega okolja na kraj, kjer šola deluje;

3. korak: priprava načrta delovanja ekošole zajema kratkoročne in dolgoročne cilje za izboljšanje delovnih pogojev v šoli in stanja v šolski okolici;

4. korak: spremljanje in vrednotenje – priprava tematskih sklopov za delo v šoli in zunaj nje. Vsebinske sklope izberejo udeleženci v projektu glede na svoje interese in potrebe: šola in okolje, medsebojni odnosi, voda, energija, odpadki ...;

5. korak: sprotno spremljanje in evalvacija projekta, ki omogoča možnost sprotnega preverjanja, izpopolnjevanja in predlaganja novih ustvarjalnih rešitev;

6. korak: informiranje in vključevanje, sodelovanje med šolami v Sloveniji in drugimi državami, sodelovanje z mediji;

7. korak: podpis ekolistine – izjave nacionalnega projektnega programskega sveta in ekoprogramskega sveta šole za delovanje ekošole (Pavšer 2006, 35).

Šola, ki v dveh letih izpelje vseh sedem korakov in doseže opažene rezultate in izboljšanje okolja v kraju delovanja, se poteguje za mednarodno priznanje ekošole – ekozastavo, ki jo podeli Evropsko združenje za okoljsko izobraževanje. Logotip ekošole uporablja šola na svojih dopisih in drugih tiskanih materialih. Šola mora tudi v nadaljevanju slediti programu ekošole po nacionalnih in mednarodnih kriterijih, saj se postopek za potrditev ekošole obnavlja vsako leto. V primeru neizpolnjevanja zahtev se ekozastava šoli odvzame.

Temeljno načelo Ekošole kot načina življenja je zavedanje, da bodo današnji učenci lahko vplivali in sprejemali pomembne odločitve v bližnji prihodnosti. Ekošola povečuje zavest in skrb za človeka, vključno z varovanjem zdravja, graditvijo medsebojnih odnosov, skrbi za okolje in naravo. Otroke uči spoštovati drugačnost in ceniti naravne dobrine. Učencem in učiteljem daje priložnost, da znanje, ki ga pridobijo pri pouku, uporabijo v vsakdanjem življenju v šoli in zunaj nje (Pavšer 2009b).

8.3 Ekošola in Toyota

Pot Ekošole in Toyote se je združila pri programu Okolje in inovacije, ki deluje v okviru partnerstva med družbama Toyota Motor Europe in Eco-Schools International. Projekt sta leta 2005 ustanovila Sklad za okoljsko izobraževanje (FEE) in mednarodni program ekošol. Družba Toyota Motor Europe podpira projekt prek Toyotinega evropskega sklada (TFfE) (Ekošola 2009a).

V prejšnjih dveh ciklih je sodelovalo preko 40.000 učencev, ki so v lokalnih skupnostih izvedli več kot 50 šolskih projektov. Prvi cikel, ki je potekal med letoma 2005 in 2007 v okviru teme Trajnostne mobilnosti, je vključeval šole v Angliji, Nemčiji, Italiji, Španiji in na Severnem Irskem. Drugi cikel, ki je potekal med letoma 2007 in 2009 v okviru teme Podnebne spremembe: Varčujmo z energijo, je vključeval šole na Danskem, Finskem, v Italiji, na Norveškem, Portugalskem in v Turčiji (Ekošola 2009c).

Tretji cikel Podnebne spremembe: Varčujmo z energijo, ki se je začel septembra 2009, poteka v Sloveniji in na Danskem. Sodelujejo tri slovenske in tri danske šole ter trije slovenski in trije danski Toyotini trgovci. Trgovci skupaj s šolami v svojih lokalnih skupnostih razvijajo in uvajajo inovativne okoljske projekte. Zmagovalni projekti bodo ob zaključku šolskega leta prejeli donacije, ki bodo vključenim ekošolam pomagale uresničiti ideje in v sodelovanju z lokalno skupnostjo reševati okoljska vprašanja (Ekošola 2009c).

8.3.1 Ekošola in TCL

Avgusta 2009 so nas s TAD obvestili, da je naše podjetje izbrano za sodelovanje v projektu Okolje in inovacija. V skladu s svojo zavezanostjo okolju je TCL sprejel sodelovanje v projektu, ki sta nam ga septembra predstavila Toyota Motor Europe in nacionalna koordinacija ekošol. Sodelujemo z Osnovno šolo Zadobrova, kjer je v projekt vključenih 420 učencev razredne stopnje (1.–5. razred). Kot vodja projekta Okolje in inovacija v TCL sem aktivno vključena v dejavnosti ekošole Zadobrova. Temeljni namen TCL je otrokom zbuditi zanimanje za odgovoren odnos do okolja. V okviru medsebojnega sodelovanja smo organizirali vrsto dogodkov, v sklopu katerih je Toyota pomembno prispevala k širjenju okoljske ozaveščenosti:

- prometni dan: skupaj z učenci smo ugotavljali, kaj lahko kot posamezniki, šola in podjetje naredimo za manj onesnaženo okolje. Na ta način smo ugotavljali, kakšno vlogo ima za njih in njihovo šolo program ekošole ter kakšno vlogo ima za naše podjetje standard ISO 14001. Pogovarjali smo se tudi o učinkih izdelave, uporabe in razgradnje avtomobilov na okolje ter o varni vožnji. Predstavili smo jim Toyotino hibridno vozilo Prius in delovanje hibridne tehnologije;
- natečaj za Toyotin znak: skupaj z osnovno šolo smo organizirali natečaj za najboljši Toyotin znak, ki je narejen iz odpadnega materiala. Na ta način so učenci spoznavali različne vrste odpadnih materialov in možne načine njihove uporabe. Otroci zmagovalnega razreda so poleg praktičnih nagrad obiskali naš prodajno-servisni center, kjer smo jim pokazali, kako skrbimo za okolje.

Tudi v prihodnosti bodo potekale skupne aktivnosti, ki otroke spodbujajo k odgovornemu odnosu do okolja. V okviru ekodneva bomo organizirali okroglo mizo o alternativnih virih energije in izdelovali avtomobile na sončne celice ter na tak način spoznavali sončno energijo.

Kljub morebitnim začetnim zadržkom o primernosti sodelovanja avtomobilskega trgovskega centra v procesu spodbujanja okoljskega zavedanja osnovnošolskih otrok, se je to izkazalo kot zelo pozitiven prispevek.

9 ZAKLJUČEK

Na začetku diplomskega dela sem napisala, da ima »vsakdo izmed nas pravico dihati čisti zrak, piti čisto vodo in živeti v zdravem in čistem okolju«. Pravico do čistega okolja torej imamo, v svojem 72. členu nam jo zagotavlja Ustava Republike Slovenije. Vendar nam sama pravica do čistega okolja tega ne more zagotoviti. Zavedati se moramo, da nimamo le pravice do čistega okolja, ampak tudi dolžnost, da prihodnjim generacijam zapustimo okolje, v katerem bo življenje mogoče. Za ohranjanje čistega okolja smo pomembni mi, naše dožemanje okolja in način ravnanja z njim v vsakdanjem življenju.

Standard ISO 14001 sem v raziskovalni nalogi opredelila kot normativni okoljski akt, ki organizaciji omogoča, da z njegovo pomočjo uredi okoljevarstveno področje, pri čemer je to lahko nova vzpostavitev okoljevarstvenega sistema ali pa ustrezna nadgraditev že obstoječega. Standard ISO 14001 poleg tega spodbuja posameznika, da razvije odgovoren odnos do okolja, pri čemer lahko v okviru vzgojno-izobraževalnega procesa podobno vlogo pripišemo programu Ekošola kot način življenja.

Z uvajanjem in pridobitvijo standarda ISO 14001 poslovna znamka Toyota potrjuje sloves okolju prijaznega podjetja, pridobiva na zaupanju javnosti, strank in poslovnih partnerjev, povečuje konkurenčnost ter si ustvarja dolgoročne razvojne možnosti. TCL je standard ISO 14001 uvedel zaradi ugoditve zunanjim zahtevam – zahteve lastnika TAD. Pred tem nismo imeli razvitega sistematskega pristopa za upravljanje z okoljem, zato smo bili primorani s pomočjo standarda na novo vzpostaviti celovit sistem. Ob prevzemu funkcije pomočnice vodje sistema ravnanja z okoljem sem imela občutek, da je cilj ISO 14001 zgolj priprava in vodenje obsežne dokumentacije z namenom njene predložitve presojevalcu kot dokaz opravljenih nalog, ki jih standard predpisuje. Sčasoma sem spoznala, da ISO 14001 niso le tabele, pravilniki in navodila, ampak je vse to zgolj orodje, ki zaposlene pripravi, da začnejo razmišljati o povsem vsakdanjih okoljevarstvenih vprašanjih, kot recimo, kam odložiti papir, pločevinko, izrabljene avtomobilske pnevmatike, zaoljene krpe ...

Poleg pomembnega prispevka k okoljskemu ozaveščanju posameznika v okviru delovne organizacije sem prepoznala tudi druge prednosti, ki jih je podjetje pridobilo z uvedbo in vzdrževanjem standarda ISO 14001:

- zbrano in urejeno imamo vso dokumentacijo s področja okoljevarstva, kar omogoča sledljivost dokumentov, postopkov in odgovornosti;
- podjetje spoštuje predpise in zakonska določila na področju okoljevarstva ter ima vzpostavljen nadzor nad njihovimi spremembami. S pomočjo standarda ISO 14001 še vedno ugotavljamo pomanjkljivosti pri izpolnjevanju okoljske zakonodaje, kar je v današnjem času pomembno tudi s povsem ekonomskega vidika, saj so obiski okoljskih inšpektorjev vse pogostejši, kazni pa vse višje;
- na podlagi urejene dokumentacije ima podjetje izboljšan nadzor nad stroški, povezanimi z okoljevarstvom, kot so izvajanje monitoringa odpadnih vod, emisij, hrupa, odstranjevanja odpadkov in drugih. Kot zelo nazoren primer izboljšanja nadzora lahko navedem primer s samega začetka vzpostavljanja sistema, ko smo s pomočjo postopka mesečnega nadzora porabe električne energije ugotovili, da je na naš števec za porabo električne energije že dlje časa priključen še en uporabnik.

Predvsem pa je pomembno dejstvo, da okoljsko zavest spodbujamo in širimo naprej skupaj z otroki z OŠ Zadobrova, kar se je pokazalo kot dragocena izkušnja tako za zaposlene v podjetju kot tudi za otroke. Učenje je namreč obojestransko, večkrat se zgodi, da so prav otroci tisti, ki so v svoji skrbi za okolje bolj vestni in prizadevni, kot smo odrasli. Po besedah Pavšerjeve (v Pavšer 2001, 3) naj bi bilo znanje v ekošoli del vsakdanjega življenja; učenci naj se ne bi učili zgolj za ocene, ampak zato, da bi bolje razumeli svet, ki jih obdaja. Na tak način pridobijo vrednote, ki jih oblikujejo v odgovorne mlade ljudi. In ko bodo te generacije prišle v podjetja, ki imajo uveden standard ISO 14001, se ne bodo začeli spraševati, kaj je to okoljska zavest oz. kam bi odvrgli določen odpadek, saj bodo že imeli vzpostavljen sistem vrednot, pridobljen v sklopu okoljske vzgoje v ekošoli. Do takrat pa lahko standard ISO 14001 opredelimo kot orodje, katerega namen je pripraviti ljudi do tega, da bodo pri ravnanju z okoljem organizirano delali tako, kot bi že sicer morali (Vujošević 2006, 13).

Prišla sem do ugotovitve, da je normativno urejanje odnosov med človekom in naravo vsekakor potrebno, vendar nikakor zadostno. Reševanje okolja je namreč naloga, ki zadeva celotno mednarodno skupnost, vse države in nenazadnje tudi vsakega posameznika. Čeprav imamo včasih občutek, da kot posamezniki ne moremo bistveno vplivati na izboljšanje razmer v okolju, se prav pri posamezniku vse začne. Vse spremembe so namreč odvisne od ljudi, zato je treba najprej spremeniti njihovo miselnost. Nobena politika ne more uspeti, če nima podpore posameznikov. Pomembno vlogo pa imata tudi podpora in interes mednarodne skupnosti, držav, gospodarstva in podjetij.

Včasih se nam sicer zdi, da je življenje sredi onesnaženega okolja postalo samoumevno, včasih dvomimo, ali je okoljska problematika res tako pereča, kot nam je predstavljena, vendar si verjetno vsak izmed nas tudi zastavi vprašanje, kje so meje vzdržljivosti in samoobnavljanja našega planeta. Zemlja je verjetno sposobna sama poskrbeti zase, vendar – ali je v to skrb vključen tudi človek?

Naj zaključim z mislijo: »Narava ni problem, problem je človek in njegov odnos do narave« (Anko v Plut 2004, 161).

10 LITERATURA

Biber, Uroš. 2005. *Ekološki vidiki investicij v sodobnem gospodarstvu*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Državni zbor RS. 1991. *Ustava RS. 72. člen*. Ljubljana.

Ekošola. 2009a. *Environment and innovation - pilot retailers project: Eco-schools and Toyota Motor Europe 2009/2010*. Dostopno prek: http://ekosola.si/images/stories/datoteke/Predstavitev_projekta_Toyota_SLO.pdf (12. december 2009).

--- 2009b. *Predstavitev eko šole*. Dostopno prek: <http://www.ekosola.si/sl/predstavitev/predstavitev-ekoole> (15. december 2009).

--- 2009c. *Toyota*. Dostopno prek: http://www.ekosola.si/index.php?option=com_content&view=article&id=1140 (15. december 2009).

Fabčič, Anita. 2008. *Sistem ravnanja z okoljem*. Ljubljana: interno gradivo.

Kaker, Blanka. 2008. *Za koga je zanimiv okoljski standard ISO 14001*. Dostopno prek: <http://www.kongres-magazine.eu/clanki/?id=66> (9. januar 2009).

Kirn, Andrej. 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lah, Avguštin. 1994. Kriza okolja. V *Človek in njegovo okolje: Celotno razumevanje okolje – izziv na pragu tisočletja*, ur. Andreja Barle, 135. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Marentič Požarnik, Barica. 1994. Učenje, poučevanje in vloga učitelja v ekološki vzgoji. V *Človek in njegovo okolje: Celotno razumevanje okolje – izziv na pragu*

tisočletja, ur. Andreja Barle, 167. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

Pavšer, Nada. 2001. *Promet in ekošola kot način življenj- priročnik za pridobivanje znanja o prometu*. Ljubljana: Slovensko ekološko gibanje.

--- 2006. Pobude in zgledi Ekošol Slovenije. *EKOLIST, Revija o okolju* (03): 35-37.

--- 2009a. *O ekošolah*. Dostopno prek: <http://www.vest.si/2009/10/27/o-ekosolah-nada-pavser/> (15. januar 2010).

---2009b. *Zgodnje naravoslovje, temelj za trajnostni razvoj*. Ljubljana: Ustanova Ekošola kot način življenja.

Plut, Dušan. 2004. *Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21.stoletju*. Radovljica: Didakta.

Pribakovič-Borštnik, Ana, Marjanca Zornik in Tatjana Žagar. 2004. *Odgovorno okoljsko ravnanje: Sistemi ravnanja z okoljem*. Ljubljana: Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje.

Toyota Adria d.o.o. 2006a. *Nova zemeljska listina družbe Toyota*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2006b. *Toyota Europe Okoljevarstvena politika*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2006c. *Toyota Tsusho skupina: Okoljevarstvena politika*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2008a. *Priročnik/navodila za upravljanje sistema ravnanja z okoljem ISO 14001 skupine Toyota Adria*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2008b. *Seznam zakonskih predpisov na področju varstva okolja 2010*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2009a. *Dobrodošli na Toyota Way, delovni zvezek*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2009b. *Družba Toyota*. Dostopno prek: http://www.toyota.si/experience/the_company/index.aspx (15. december 2009).

--- 2009c. *Pilotni projekt Toyote v sodelovanju s trgovci in Eko šolo*. Dostopno prek: http://www.toyota.si/about/news_and_events/novice_slo/pr2009/eko_sola.aspx (15. december 2009).

--- 2009č. *Prius, katalog*. Ljubljana: interno gradivo.

--- 2009d. *Recikliranje*. Dostopno prek: http://www.toyota.si/inside_toyota/environment/recycling_process/index.aspx (15. december 2009).

--- 2009e. *Sistem za ocenjevanje vpliva na okolje*. Dostopno prek: http://www.toyota.si/inside_toyota/environment/green_technologies/ecological_vehicle.aspx (15. december 2009).

--- 2009f. *Skrb za okolje*. Dostopno prek: http://www.toyota.si/inside_toyota/environment/index_environment.aspx (15. december 2009).

Umanotera. 2009. *Planet sprememb*. Dostopno prek: <http://www.umanotera.org/index.php?node=12&id=10123> (15. december 2009).

Vujoševič, Niko. 2006. *Vodilo za okoljske standarde ISO 14001 in EMAS: sistemi ravnanja z okoljem*. Ljubljana: GV Založba.

ISO. 2005. *Slovenski standard SIST EN ISO 14001*. Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.

Spahič, Irena. 2005. *Standardi kakovosti v podjetju Castrol Slovenija d.o.o.* Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Strašek, Viljem. 1998. *Vodenje podjetja z vidika varovanja okolja skladu s standardom ISO 14001*. Ljubljana: Bureau Veritas Quality International Slovenija.